

FATIK

28ste jaargang • april-mei-juni 2010 • nr. 126

Driemaandelijks uitgave

FATIK is een uitgave van de Liga voor Mensenrechten v.z.w.

Inhoud	Editoriaal	3
	• Straffe(loze) federale parlementsverkiezingen <i>Tom Daems</i>	
	Artikel	6
	• Eindelijk vrij! Een terugkeer naar (n)ergens: de invrijheidstelling van illegale gedetineerden <i>Hugo Jansen, Steven De Ridder en Veerle Scheirs</i>	
	• De internering van verstandelijk gehandicapte delinquenten <i>Johan Goethals, Bea Maes en Sarah Verlinden</i>	
	Interview	23
	• De verlossing is nabij Fatik sprak met Shadd Maruna <i>Tom Daems en Luc Robert</i>	
	Verslag colloquium	27
	• Geen schuld, wel straf? Kunnen foto's de internering redden? <i>Marc Tassier</i>	
	Ook dat nog	30
Studiedag	31	
• 150 jaar Leuven Centraal (1860 – 2010) studiedag 1 oktober 2010		

FATIK

Tijdschrift voor Strafbeleid en
Gevangeniswezen
Verschijnt vier keer per jaar
28ste jaargang
april-mei-juni 2010, nr. 126

ISSN 0772-5167

Redactie

Hoofredactie: Tom Daems
Eindredactie: Angela van de Wiel
Redactie: Jan Adams, Tina Demeersman, Chris Hermans, Peter Janssen, Peter Pletincx, Luc Robert, Marc Tassier, Karen Verpoest, Veerle Scheirs

Vormgeving: Bram Wets

Abonnement op FATIK? Bel 09/223.07.38

Redactiesecretariaat

Liga voor Mensenrechten vzw.
Gebroeders De Smetstraat 75, 9000 Gent
tel: 09/223.07.38 – fax: 09/223.08.48
e-mail: info@mensenrechten.be
website: www.mensenrechten.be

Redactionele samenwerking en disclaimer

*FATIK, Tijdschrift voor Strafbeleid en
Gevangeniswezen* strekt tot een zo volledig
mogelijke berichtgeving over de evoluties op
het vlak van strafbeleid en gevangeniswezen.

Voor publicatie aangeboden teksten mogen
rechtstreeks naar het redactiesecretariaat
worden gestuurd. De redactie behoudt zich
alle rechten voor de publicatie van ingezonden
teksten, artikels, werken, advertenties ed. te
weigeren.

Aan de totstandkoming van deze publicatie
is de uiterste zorg besteed. Voor informatie
die nochtans onvolledig of onjuist is
opgenomen, aanvaarden de redactie en de
uitgever geen verantwoordelijkheid. Elke
auteur is verantwoordelijk voor zijn/haar eigen
redactionele bijdragen.

Lidmaatschap Liga voor Mensenrechten en jaarabonnementen

Lid + abonnement op Tijdschrift voor
Mensenrechten: 27 €
Lid + abonnement op Fatik, tijdschrift voor
Strafbeleid en Gevangeniswezen: 35 €
Lid + abonnement op beide tijdschriften: 60 €
Steunend lid + abonnement op beide
tijdschriften: 96 €
Lid zonder abonnement: 5 € per jaar

Het is ook mogelijk om, losgekoppeld van
het lidmaatschap, een abonnement op de
tijdschriften te bekomen.
Meer informatie bij Liga voor Mensenrechten.

De inhoudstafels van de oudere jaargangen zijn
consulteerbaar op de website van de Liga voor
Mensenrechten - www.mensenrechten.be

© Niets uit deze publicatie mag worden veelevoudigd en/of openbaar
gemaakt door middel van druk, fotokopie, elektronische gegevensdragers
of welke andere wijze dan ook, zonder voorafgaande, uitdrukkelijke en
schriftelijke toestemming van de uitgever.

Uit respect voor mens en milieu wordt FATIK gedrukt op kringlooppapier en
zonder vluchtige organische stoffen door Druk in de Weer, Gent

Editoriaal

3

Straffe(loze) federale parlementsverkiezingen
Tom Daems

Artikel

6

**Eindelijk vrij! Een terugkeer naar (n)ergens: de invrijheidstelling van
illegale gedetineerden**
Hugo Jansen, Steven De Ridder en Veerle Scheirs

De internering van verstandelijk gehandicapte delinquenten
Johan Goethals, Bea Maes en Sarah Verlinden

Interview

23

De verlossing is nabij
Fatik sprak met Shadd Maruna
Tom Daems en Luc Robert

Verslag colloquium

27

Geen schuld, wel straf?
Kunnen foto's de internering redden?
Marc Tassier

Ook dat nog

30

**Workshop 'nieuwe gevangenisontwerpen vanuit penologisch oogpunt
bekeken': Ontwerpend onderzoek via confrontatie**
Hanne Tournel

Vooraankondiging symposium internering

Studiedag

31

150 jaar Leuven Centraal (1860 – 2010)
studiedag 1 oktober 2010

Straffe(loze) federale parlementsverkiezingen

De federale parlementsverkiezingen van 13 juni 2010 zijn achter de rug. In Vlaanderen heeft N-VA een monsterscore behaald. In Franstalig België triomfeert de PS. CD&V, Open VLD, sp.a en Vlaams Belang verliezen (fors) aan Vlaamse zijde. LDD wordt op een hoopje geveegd. Groen! gaat licht vooruit. Aan Franstalige zijde deelt de MR in de klappen terwijl cdH en Ecolo zich zowat handhaven op het niveau van 2007. Op het moment dat FATIK 126 verschijnt, zijn de regeringsonderhandelingen wellicht nog aan de gang. In dit editoriaal blikken we daarom even terug op de voorbije kiescampagne.

De resultaten van de verkiezingen zijn zondermeer *straf* te noemen. De ongeziene winst voor de Vlaams-nationalisten en de parallelle opmars van de Franstalige socialisten – zowat *incontournable* aan de andere kant van de taalgrens – staan borg voor boeiende regeringsonderhandelingen en een regeerakkoord om naar uit te kijken. Maar evenzeer opmerkelijk is de vaststelling dat dit *straffeloze* verkiezingen waren: misdaad en straf waren nauwelijks een thema. Dat moest ook Bruno Valkeniers, voorzitter van de partij die criminaliteit en de harde aanpak ervan tot haar *core business* rekent, meermaals met lede ogen erkennen op verkiezingszondag.

De *straffeloosheid* van deze verkiezingen is om twee redenen verbazingwekkend. Ten eerste, de afgelopen legislatuur waren het thema van de straffeloosheid (met daaraan gekoppeld de verouderde en ontoereikende gevangenis capaciteit) en allerhande problemen en incidenten in de penitentiaire sector onafgebroken aanwezig op de politieke en mediatieke agenda. Oppositiepartijen hadden het gecumuleerde ongenoegen hieromtrent kunnen aanboren en electoraal verzilveren. Maar ofwel deden ze dit niet, ofwel deden ze dit met uiterst weinig succes. Andere thema's – in het bijzonder het communautaire en budgettaire – werden belangrijker geacht en zij die toch de criminaliteitskaart trokken, moesten vaststellen dat de lijm niet pakte. Ten tweede, tien dagen voor de stembusslag werden in Brussel vrederechter Isabelle Brandon en haar griffier André Bellemans tijdens de zitting neergekogeld. Deze dubbele moord was ongezien in de Belgische geschiedenis en bevatte alle ingrediënten om uit te groeien tot één van die incidenten die zich wonderwel lenen tot stemmingmakerij en stemmenronselarij. Maar ook dit tragisch voorval veroorzaakte opvallend weinig commotie - noch bij politici noch bij de bevolking: "Maar twintigtal mensen op Witte Mars voor slachtoffers vrederecht", zo kopte de webstek van *De Standaard* op 6 juni.

Terwijl de verkiezingdebatten opvallend stil waren over het strafthema, legden de gevangenisvakbonden ACOD en VSOA de regering van lopende zaken het vuur aan de schenen. Ook hier speelt de macht van het getal en de vakbonden weten dit uiteraard maar al te goed. Minister van Justitie Stefaan De Clerck hekelde de (wat hij noemde) 'politieke' staking, maar moest uiteindelijk wederom inbinden. Carrefour-supermarkten gaan dicht, Opel Antwerpen sluit de deuren, maar gevangenis blijven bestaan (en openen de deuren). Een regering die een programma voor de sluiting van penitentiaire inrichtingen op poten zet, zal nog wel even uit blijven. Het gevolg is wel dat elke Minister van Justitie bij voorbaat in een houdgreep ligt: zonder nakende sluitingen of – wellicht meer realistisch op korte termijn – zonder de minimumdienstverlening zal ook de nieuwe Minister van Justitie zijn of haar deel van de koek te verteren krijgen.

Wat zeggen de verkiezingsprogramma's?

Bij gebrek aan debat over het straf- en gevangenisbeleid van de toekomst zijn er gelukkig nog de verkiezingsprogramma's van de verschillende partijen. We overlopen ze hier in vogelvlucht, in de volgorde van zetelwinst in de Kamer¹:

- de N-VA (27 zetels) wijdt het immobilisme op vlak van Justitie aan de verschillen in visie aan beide kanten van de taalgrens. Een Vlaamse minister van Justitie zou soelaas bieden. De partij wil de straffeloosheid tegengaan: straffen moeten daadwerkelijk uitgeboet worden. Ze wijst er tevens op dat sancties zowel een bestraffend als re-integrerend element hebben. De N-VA is voorstander van een scala aan bestraffingsmogelijkheden en wil verder inzetten op de werkstraf en het elektronisch toezicht. De gevangenis capaciteit moet omhoog en buitenlandse gevangenen moeten (zonodig tegen hun zin) naar het land van herkomst kunnen worden overgebracht. Geïnterneerden horen niet thuis in de gevangenis, aldus de N-VA;

¹ We beperken ons hier – gelet op de ruimte – tot de partijen waarvan we vermoeden dat ze deel kunnen en / of zullen uitmaken van een eerstvolgende regering. Om die reden laten we Vlaams Belang (12 zetels), LDD (1 zetel) en de Parti Populaire (1 zetel) buiten beschouwing.

- de *PS* (26 zetels) wil de strafuitvoering garanderen en de straffeloosheid bekampen. Ze rekent daarbij vooral op de alternatieve straffen. De partij wil ook een dagboetesysteem invoeren en de strafschalen die nu van kracht zijn, aftoetsen aan de vereisten van een modern systeem. Tevens wenst de PS de wet op de voorlopige hechtenis aan een grondige reflectie te onderwerpen. De Franstalige socialisten willen de overbevolking bestrijden door vooral in te zetten op alternatieve straffen en een verderzetting van het tijdens de vorige legislatuur op gang getrapte Masterplan 2008-2012. Verder wil de PS werk maken van de verbetering van de gevangenisomstandigheden via een effectieve invoering van de basiswet gevangeniswezen en rechtspositie van gedetineerden en een nuttige invulling van de detentietijd;
- de *MR* (18 zetels) pleit voor de invoering van het recht op veiligheid in de Grondwet. Ze steunt de verdere uitvoering van het Masterplan om de gevangenis capaciteit te hernieuwen en verder uit te breiden. De Franstalige liberalen willen ook de inwerkingtreding van het tweede luik van de wet op de externe rechtspositie (- 3 jaar), de nieuwe wet op de internering en de terbeschikkingstelling van de strafuitvoeringsrechtbank. De MR is tevens voorstander van een verdere uitbreiding van het elektronisch toezicht (o.m. voor voorlopige hechtenis en als autonome straf) en wil een betere behandeling van seksuele delinquenten in de gevangenissen. Geïnterneerden moeten sneller dan nu het geval is een geschikte opvang krijgen. De MR wil ook verder nadenken over een verdere diversificatie van het sanctiepakket;
- de *CD&V* (17 zetels) pleit voor een verderzetting van het Masterplan en wil tevens een herschikking van de bevoegdheidsverdeling tussen de Regie der Gebouwen en de FOD Justitie. De partij herhaalt ook haar standpunt dat elke straf of maatregel effectief moet worden uitgevoerd. CD&V is voorstander van een vorm van thuisdetentie voor vrijheidsstraffen tot 6 maanden. Elektronisch toezicht moet verder uitgebreid worden. De christen-democraten zijn voorstander van een grotere rol voor de Gemeenschappen wat betreft hulp- en dienstverlening. CD&V pleit ook voor een multidisciplinair samengestelde commissie 'strafrecht' die het strafwetboek aanpast aan de hedendaagse samenleving. Ze verwijst daarbij naar de nota 'Straf- en strafuitvoeringsbeleid' van Minister De Clerck;
- ook *Open VLD* (13 zetels) hamert op het gevoel van straffeloosheid. Voor bepaalde, zware misdrijven wil de partij de Wet Lejeune (*sic*) verstrengen. De Vlaamse liberalen zijn voorstander van een voortzetting van het Masterplan en, zo mogelijk, een versnelde realisatie via publiek-private samenwerking. Elektronisch toezicht moet mogelijk worden in de fase van de voorlopige hechtenis, vreemdelingen moeten hun straf kunnen uitboeten in het land van herkomst en de alternatieven dienen gestimuleerd te worden. Bij stakingen moet een minimale dienstverlening worden gegarandeerd;
- de *sp.a* (13 zetels) wil de gevangenis capaciteit uitbreiden en zorgen voor een gepaste opvang van geïnterneerden. De Vlaamse socialisten pleiten voor een gevangenisagentschap dat de bevoegdheden van de Regie der Gebouwen inzake de gebouwen van de FOD Justitie krijgt. Straffen moeten effectief en constructief zijn. Het straffenarsenaal moet hiertoe uitgebreid en aangepast worden. Er wordt daarbij verwezen naar elektronisch toezicht als alternatief voor de voorlopige hechtenis of als autonome straf. Ook sp.a dringt erop aan dat elke straf uitgevoerd wordt;
- het *cdH* (9 zetels) verwacht veel van een uitbreiding en betere omkadering van de werkstraf. Verder wil ze de voorlopige hechtenis terugdringen. Het cdH wil tevens een commissie oprichten die de straftoemeting onder handen neemt, vertrekkende vanuit het verslag van de Commissie Holsters uit 2003. De partij wenst werk te maken van de invoering van de basiswet gevangeniswezen. Ook het cdH is voorstander van een voortzetting van het Masterplan;
- *Ecolo* (8 zetels) wil een betere ondersteuning voor de strafuitvoeringsrechtbanken en wenst een assessor '*médico-sociale*' wanneer de bevoegdheden worden uitgebreid naar de internering. De partij wil ook het debat aangaan over de zin van de straf en de evaluatie van de diverse strafvormen. Ze vraagt tevens aandacht voor de implementatie van de wet op de interne rechtspositie. Ecolo pleit voor een terugdringing van de voorlopige hechtenis, een diversificatie van de waaier aan sancties, en een meer herstelgerichte justitie. Ook Ecolo is voorstander van een uitbreiding van het elektronisch toezicht voor zover het een echt alternatief is voor de klassieke opsluiting;
- *Groen!* (5 zetels) wil inzetten op bemiddeling en wenst verder werk te maken van de wet op de interne rechtspositie. De inrichting van de (nieuwe) gevangenissen moet plaatsgrijpen op basis van een nieuw gevangenisconcept, geïnspireerd door de basiswet. De strafmaten en het straffenarsenaal zijn aan herziening toe. De overbevolking wil Groen! aanpakken door geïnterneerden uit de gevangenissen te halen, drugsbehandelingskamers te veralgemenen, elektronisch toezicht uit te breiden, meer te investeren in werkstraffen en alternatieve straffen, en de toepassing van voorlopige hechtenis te verminderen. Bijbouwen zou daardoor overbodig worden.

Wat valt op? De partijen die deel uitmaakten van de regering-Leterme II, zijn alle voorstander van de voortzetting van het Masterplan voor de uitbreiding en renovatie van de gevangenis capaciteit. Ook N-VA en sp.a pleiten voor verdere capaciteitsverhoging. Tezeldertijd heeft zowat elk van de partijen oog voor de diversificatie van het sanctiepallet en voor de verdere uitbreiding van het elektronisch toezicht. CD&V, cdH, Ecolo en Groen! vermelden uitdrukkelijk dat een diepgrijpende reflectieoefening zich opdringt over ons strafwetboek en de straffen waarover we beschikken. Dit laatste is hoopgevend. Het zal immers in principe tot 2014 duren alvorens we (als we de gemeenteraadsverkiezingen van 2012 even buiten beschouwing laten) opnieuw naar de stembus trekken. Dit zou voldoende tijd en ruimte moeten geven om één en ander grondig te bestuderen en knopen door te hakken. *Nil Volentibus Arduum* – voor zij die willen is niets onmogelijk.

Tom Daems *

* Tom Daems is postdoctoraal onderzoeker Fonds voor Wetenschappelijk Onderzoek – Vlaanderen (FWO), Instituut voor Strafrecht en Leuvens Instituut voor Criminologie (LINC), K.U. Leuven.

Eindelijk vrij! Een terugkeer naar (n)ergens: invrijheidstelling van illegale gedetineerden

Hugo Jansen, Steven De Ridder en Veerle Scheirs *

De Wet van 15 december 1980 betreffende de toegang tot het grondgebied, het verblijf, de vestiging en de verwijdering van vreemdelingen¹ stelt het illegaal verblijf van vreemdelingen strafbaar.² Veroordelingen voor illegaal verblijf worden echter slechts uitzonderlijk uitgesproken, veeleer in combinatie met een veroordeling voor andere misdrijven. Niettegenstaande verblijft in onze gevangenis een aantal vreemdelingen die uitsluitend van hun vrijheid worden beroofd met het oog op hun verwijdering van het grondgebied. Op grond van de Vreemdelingenwet kunnen illegale vreemdelingen immers onder strikte voorwaarden worden opgesloten met het oog op een mogelijke repatriëring. In het gevangenisjargon wordt deze groep gedetineerden ZMB'ers genoemd (personen Zonder Middelen van Bestaan). Tussen 1985 en 1991 is het aandeel van deze categorie gedetineerden verviervoudigd.³ Mede door de uitbouw van de gesloten detentiecentra voor illegalen, daalde het aandeel van deze groep in de gevangenis geleidelijk tot 862 personen gespreid over het jaar 2009.⁴ Het betreft op dit moment (bijna) uitsluitend illegale vreemdelingen die voordien reeds opgesloten waren omwille van een inbreuk op de strafwet.⁵

Illegale vreemdelingen vormen ook een belangrijk aandeel binnen de groep veroordeelden tot een vrijheidsstraf. In 2009 had gemiddeld 42,6 % van de gedetineerden niet de Belgische nationaliteit.^{6&7} Ongeveer 3 op 4 van deze groep gedetineerden verbleef illegaal in ons land.⁸ Verschillende factoren liggen hier

aan de oorsprong. We noemen er enkele: de implosie van het Oostblok, het uiteenvallen van Joegoslavië, de strijd tegen de terreur, de lokroep van het 'rijke Westen', de internationalisering van de criminaliteit, en betere transportmogelijkheden. Daarnaast heeft de evolutie naar meer vrijheidsbepenkende maatregelen en alternatieve bestraffing, naast de klassieke opsluiting in de gevangenis,⁹ als neveneffect dat de groep illegalen relatief sterker vertegenwoordigd is binnen de gevangenis muren.¹⁰ De gevangenis is een multiculturele microkosmos geworden waarbij het samenleven tussen vele culturen een constante uitdaging vormt. De taalbarrière maakt het niet eenvoudig om te communiceren met illegale gedetineerden in de dagelijkse omgang, laat staan hen te informeren over rechten, plichten en procedures. Personeelsleden en hulpverleners moeten zich vaak behelpen met hun talenkennis uit het secundair onderwijs, of een beroep doen op medege-detineerden om te tolken. Het gebruik van erkende tolken binnen de muren blijft een uitzondering.¹¹ Illegale gedetineerden vormen met andere woorden een heterogene groep van tientallen nationaliteiten.¹² Bovendien hebben ze elk hun eigen geschiedenis en verwachtingen. Sommigen verblijven al vele jaren in België en/of West-Europa, al-dan-niet samen met hun gezin. Ze kunnen zich onmogelijk indenken terug te moeten naar het thuisland, waarmee alle banden doorgeknipt zijn. Anderen kwamen eerder recent naar hier en hebben wel nog min of meer contact met het thuisfront. Nog anderen wonen in het eigen land maar werden opgepakt in het kader van criminele activiteiten. Hun enige aspiratie is zo vlug mogelijk terug naar de eigen omgeving te vertrekken.¹³

* Hugo Jansen is jurist, Justitieel Welzijnswerk Turnhout.

Steven De Ridder is assistent, vakgroep Criminologie, Vrije Universiteit Brussel.

Veerle Scheirs is doctoraatsonderzoeker, vakgroep Criminologie, Vrije Universiteit Brussel.

1 Wet 15 december 1980 betreffende de toegang tot het grondgebied, het verblijf, de vestiging en de verwijdering van vreemdelingen, BS 31 december 1980, 14.584. Hierna verkort weergegeven als Vreemdelingenwet.

2 Met naargelang het geval een gevangenisstraf van 8 dagen tot één jaar, zie de art. 75-76 Vreemdelingenwet.

3 K. BEYENS, S. SNACKEN en C. ELIAERTS, Barstende muren. Overbevolkte gevangenis: omvang, oorzaken en mogelijke oplossingen, *Antwerpen/Arnhem, Kluwer/Gouda Quint*, 1993, 37-40.

4 Bron: bureau D van de Dienst Vreemdelingenzaken (hierna verkort weergegeven als de DVZ).

5 Uitzonderlijk kunnen ook zg. onhandelbare illegalen vanuit een gesloten centrum naar de gevangenis worden overgebracht. Het ging in 2009 om 4 personen. Bron: bureau D van DVZ.

6 FOD Justitie, Directoraat Penitentiaire Inrichtingen, *Activiteitenverslag 2009*, 143.

7 Wanneer we daarentegen naar de veroordelingscijfers kijken (cijfers DSB, 2004) heeft 82,3% van de veroordeelde individuen de Belgische nationaliteit.

8 Het exacte cijfer hangt af van de definitie van 'illegaal verblijf', zie verder p. 7 ('Samenspel tussen justitie en DVZ: recht op verblijf of verbod tot verwijdering?').

9 Zoals de vrijheid onder voorwaarden (VOV), het, elektronisch toezicht, de Autonome Werkstraf, de leermaatregel, enz.

10 Nota 'Straf- en Strafvuiveringbeleid: overzicht en ontwikkeling' van Minister De Clerck.

11 Het gebruik van erkende tolken is wel voorzien bij o.a. de tuchtprocedure of de zittingen van de strafuitvoeringsrechtbank.

12 In 2009 waren in totaal burgers van meer dan 120 landen gedetineerd in de Belgische gevangenis. Bron: FOD Justitie, Directoraat Penitentiaire Inrichtingen, *Activiteitenverslag 2009*, 143.

13 Een typisch voorbeeld hiervan zijn drugskoeriers die in de luchthaven worden opgepakt.

Tegen deze achtergrond speelt zich het proces af van de strafuitvoering en de invrijheidstelling van illegale gedetineerden. De invrijheidstelling van illegale veroordeelden gebeurt steeds in twee fasen: een strafrechtelijke en een administratieve fase. De beslissing over de datum van de strafrechtelijke invrijheidstelling wordt naargelang de hechtenistitel of de duur van de straf genomen door de gevangenisdirectie, de FOD Justitie, het onderzoeks- of vonnisgerecht, de strafuitvoeringsrechtbank en/of de Commissie Bescherming Maatschappij. Zodra de beslissing genomen is over de strafrechtelijke invrijheidstelling, brengt de gevangenisadministratie de Dienst Vreemdelingenzaken (DVZ) hiervan op de hoogte. De DVZ zal, uiterlijk op de datum van de strafrechtelijke invrijheidstelling, een beslissing moeten nemen over de wijze van invrijheidstelling van de vreemdeling.¹⁴

De concrete modaliteiten van de ter beschikkingstelling aan de DVZ worden in detail geregeld door de Collectieve Brief nr. 84 van 24/12/2004, die momenteel het voorwerp uitmaakt van ernstige discussie.¹⁵

De Vreemdelingenwet en specifiek de invrijheidstellingprocedure van illegale vreemdelingen is zowel voor de betrokkene als het personeel dikwijls onbekend terrein met als gevolg veel onbegrip, frustraties en onzekerheid. In het onderzoek 'Buitenlanders in de Belgische gevangenen' uit 2004 werd niet toevallig voor deze doelgroep de invrijheidstelling als cruciaal knelpunt aangeduid.¹⁶ Gelet op de lacune in kennis, het groot aandeel illegale vreemdelingen in onze gevangenen en het belang van het continue samenspel tussen de organen en diensten bij Justitie en de DVZ, trachten de auteurs in deze bijdrage de complexe problematiek te verduidelijken.

We baseren ons op de huidige regelgeving, bekeken vanuit de praktijkervaring in de Kempense gevangenen van één van de auteurs,¹⁷ aangevuld met de observaties van de beslissingspraktijk van de strafuitvoeringsrechtbank.¹⁸ We verduidelijken eerst het samenspel tussen de actoren binnen Justitie en de DVZ en het belang ervan voor het strafuitvoeringstraject van de betrokken doelgroep. Vervolgens worden de strafrechtelijke en administratieve invrijheidstelling van gedetineerde illegalen in detail toegelicht waarbij ver-

wezen wordt naar de al dan niet problematische interactie tussen de justitiële actoren en de DVZ.

Samenspel tussen justitie en DVZ: recht op verblijf of verbod tot verwijdering?

Zoals aangegeven in de inleiding verloopt elke invrijheidstelling van een illegale gedetineerde in twee fasen: de strafrechtelijke invrijheidstelling enerzijds en de ter beschikkingstelling van de DVZ anderzijds. Om beide fasen van invrijheidstelling vlot op elkaar te laten aansluiten, werden tussen de FOD Justitie en de DVZ concrete werkafspraken gemaakt en vastgelegd in de reeds vermelde CB 84 onder andere inzake de wederzijdse informatie-uitwisseling, de betekening van beslissingen, de timing en de wijze van overgang van de strafrechtelijke fase naar de administratieve fase.¹⁹ Begin 2010 werd de regeling van CB 84 gedeeltelijk ingetrokken door het Directoraat Generaal EPI, met name de afspraken rond de administratieve detentie.²⁰ Enkele weken later werd die intrekking weer ongedaan gemaakt door hetzelfde Directoraat-Generaal, zodat in principe alle afspraken van CB 84 terug van kracht zijn. Maar op het terrein heerst chaos. De Nederlandstalige inrichtingen passen over het algemeen de CB 84 toe, de Franstalige en Brusselse inrichtingen in de meeste gevallen niet. Gesprekken tussen beide administraties om te komen tot nieuwe afspraken leverden voorlopig geen resultaat op.²¹

Binnen Directie 'Verwijdering en Gevangenen' van de DVZ zijn twee diensten specifiek bevoegd binnen de gevangeniscontext. Eind 2005 werd het *Bureau Identificatie Gevangenen* (of bureau DID) opgericht. Het bureau DID onderzoekt de dossiers van de beklagden/veroordeelden met het oog op hun identificatie (en het bekomen van reisdocumenten) in voorbereiding van een repatriëring. De medewerkers gaan ter plaatse in de gevangenis en geven de gedetineerde ook informatie over zijn verblijfssituatie. Op basis van de door hen vergaarde informatie wordt de eigenlijke

14 Gaat de vreemdeling gewoon vrij 'aan de poort'? Krijgt hij een Bevel om het Grondgebied te verlaten op eigen kracht? Blijft hij verder administratief opgesloten met het oog op een repatriëring? Wordt hij nadien overgebracht naar een gesloten Centrum voor Illegalen? Zie verder p. 13 e.v. ('De ter beschikkingstelling van de DVZ').

15 Collectieve Brief 24 december 2004, nr. 84 betreft administratief gehechte vreemdelingen. Hierna verkort weergegeven als 'de CB 84'. We gaan hier verder op in op p. 7 e.v. ('Samenspel tussen justitie en DVZ: recht op verblijf of verbod tot verwijdering?') en p. 13 e.v. ('De ter beschikkingstelling van de DVZ').

16 Zie SNACKEN, S., KEULEN, J. en WINKELMANS, L., Buitenlanders in de Belgische gevangenen: knelpunten en mogelijke oplossingen, Brussel, Koning Boudewijnstichting, 2004, 102p.

17 Hugo Jansen is medewerker Rechtshulp in het Justieel Welzijnswerk Turnhout dat vier gevangenen opvolgt: Hoogstraten, Merksplas, Turnhout, en Wortel. Hij heeft regelmatig contact met de doelgroep zelf, het personeel (directies, griffie, PSD, trajectbegeleiders enz), en de bevoegde diensten binnen DVZ.

18 Veerle Scheirs observeerde, in het kader van haar doctoraatsonderzoek, tot op heden meer dan 40 zittingen ('front stage') van een Belgische strafuitvoeringsrechtbank (kortweg SURB) samen met de informele gesprekken en discussies voor en na de zittingen ('backstage' praktijken). Deze zittingen vonden zowel in de gevangenis als in de rechtbank plaats. Vervolgens deed ze ook observaties op het Parket van diezelfde SURB en startte ze recent met observaties binnen de gevangenis waarvoor deze SURB bevoegd is (gevangenisdirectie en PSD). (De strafuitvoeringsrechtbank aan het werk. Een etnografisch onderzoek naar haar interactie, beslissingsprocessen en -praktijken (FWO-project) – Promotor: Prof. Dr. Kristel Beyens – Co-promotor: Prof. Dr. Sonja Snacken).

19 De concrete modaliteiten hiervoor werden voornamelijk vastgelegd in de CB 84.

20 Door CB 92 van 29/01/2010 die stelde dat de administratieve detentie in de gevangenis, op instructie van DVZ, onwettig is. Zie ook p. 13 ('Mogelijke beslissingen van DVZ').

21 Diverse bronnen binnen DVZ en Justitie.

identificatie- en repatriëringsprocedure opgestart door de gespecialiseerde diensten binnen de DVZ. Het *Bureau Opgesloten* (of bureau D) is bevoegd voor de administratieve opvolging van vreemdelingen in de gevangenis. Het Bureau D beslist over de modaliteiten van verwijdering na de strafrechtelijke invrijheidstelling en verzorgt ook de communicatie over de verblijfstoestand en de verwijderingsmodaliteiten met de actoren binnen Justitie.

De griffie van de gevangenis zal in de meeste dossiers (minstens) twee keer contact opnemen met de DVZ omdat die op twee verschillende vragen moet antwoorden. De eerste vraag is of de vreemdeling 'recht op verblijf' heeft. Ze zal worden gesteld in voorbereiding op de behandeling van het dossier in het kader van de Wet betreffende de Externe Rechtspositie van Veroordeelden.²² De tweede vraag is of en hoe de vreemdeling verwijderd zal worden uit het land na zijn strafrechtelijke invrijheidstelling. Ze zal worden gesteld zodra er zekerheid is over de datum van invrijheidstelling.²³

Het antwoord op de eerste vraag naar de precieze verblijfstoestand is voor de actoren binnen Justitie onontbeerlijk om te kunnen beslissen over de toekenning of weigering van een strafuitvoeringsmodaliteit. Binnen de modaliteiten die voorzien zijn in de WERV kunnen we twee groepen onderscheiden. Een eerste reeks modaliteiten omvat de uitgaanspermissie, het penitentiair verlof, de strafonderbreking, de beperkte detentie en het elektronisch toezicht. Voor deze groep is illegaal verblijf weliswaar geen wettelijke uitsluitingsgrond, maar zal het meestal beoordeeld worden als een risico dat de veroordeelde zich aan de uitvoering van zijn straf zou onttrekken.²⁴ De tweede reeks omvat de modaliteiten van invrijheidstelling bij een straf totaal boven de drie jaar. Daar is de kennis van de verblijfstoestand onontbeerlijk om het dossier te kunnen oriënteren naar hetzij een Voorwaardelijke Invrijheidstelling (hierna verkort weergegeven als VI-procedure) hetzij een Voorlopige Invrijheidstelling met het oog op Verwijdering (hierna verkort weergegeven als VILO-procedure).

De gevangenisadministratie vraagt daarom voorafgaandelijk aan elke procedure aan de DVZ of de vreemdeling recht op verblijf heeft of niet. De DVZ zal antwoorden met een informatieve mededeling over de verblijfsstatus op dat moment. In het verleden liet dit

antwoord soms op zich wachten, wat zorgde voor vertraging en wrevel. Tegenwoordig reageert DVZ meestal veel vlugger, wat niet belet dat het antwoord bij de betrokken actoren binnen justitie soms ervaren wordt als dubbelzinnig, verwarrend of tegenstrijdig met vroegere informatie. De verblijfsstatus van een vreemdeling is immers geen statisch gegeven, het 'recht op verblijf' kan evolueren tijdens de detentie. Zo voorziet de Vreemdelingenwet verschillende situaties waarin slechts een voorlopig en/of voorwaardelijk verblijf wordt toegestaan in afwachting van een definitieve beslissing.²⁵

Bovendien is het niet altijd eenvoudig om de concrete verblijfstoestand terug te brengen tot de tweede-ling 'recht op verblijf' versus 'geen recht op verblijf'. Zo maakt de Vreemdelingenwet een onderscheid tussen een recht op kort of lang verblijf. In sommige gevallen verwerft de vreemdeling weliswaar geen verblijfsrecht, maar mag hij niet verwijderd worden van het grondgebied.²⁶ Voor burgers van de Europese Unie geldt nog een afzonderlijke verblijfsreglementering. Anderzijds is er ook een onderscheid tussen illegalen die na verwijdering uit het land mogen terugkeren mits de binnenkomstvoorwaarden te vervullen, en illegalen die een verbod tot terugkeer opgelegd kregen gedurende een periode van 10 jaar omdat ze beschouwd worden als een ernstig gevaar voor de openbare orde.²⁷

De vraag of een vreemdeling verblijfsrecht heeft, moet dus in vele gevallen genuanceerd beantwoord worden. Allicht is de vraag of de vreemdeling al dan niet verwijderd mag worden uit het Rijk relevanter. De gedetineerde die (zelfs tijdelijk of voorlopig) niet verwijderd mag worden van het grondgebied, moet voor de behandeling van het dossier binnen de strafuitvoering beschouwd worden als iemand met 'recht op verblijf' en komt in aanmerking voor de VI-procedure²⁸ en niet voor een Voorlopige invrijheidstelling met het oog op verwijdering van het grondgebied.²⁹ Een andere vraag is natuurlijk of hij ook daadwerkelijk de voorwaarden zal kunnen invullen om voorwaardelijk vrijgesteld te worden.

22 Wet 17 mei 2006 betreffende de externe rechtspositie van veroordeelden tot een vrijheidsstraf en aan de slachtoffer toegekende rechten in het raam van de strafuitvoeringsmodaliteiten, BS 15 juni 2006. Hierna verkort weergegeven als WERV.

23 We bespreken deze vraag uitgebreid p. 13 e.v. ('De ter beschikkingstelling van de DVZ').

24 Voor de voorlopige invrijheidstelling tot 3 jaar zie p. 9 ('De Voorlopige Invrijheidstelling bij straf totaal tot drie jaar (VLV)').

25 Bijvoorbeeld: een gedetineerde asielzoeker die uiteindelijk niet wordt erkend als vluchteling, verliest zijn voorlopig verblijfsrecht

26 Bijvoorbeeld: een illegaal die een regularisatie-aanvraag indiende op basis van art 9bis Vreemdelingenwet, verblijft verder illegaal, maar mag niet verwijderd worden zolang zijn aanvraag niet getoetst is aan de schending van de grondrechten.

27 Door een Ministerieel Besluit tot Terugwijzing of Koninklijk Besluit tot Uitzetting conform art. 20 e.v. Vreemdelingenwet. In 2008 ging het om 234 vreemdelingen. De vreemdeling zal in dat geval ook geseind worden als ongewenst binnen het Schengengrondgebied. Bron: jaarverslag DVZ 2008.

28 Conform art. 24 WERV.

29 Conform art. 47§2 WERV.

Procedures van strafrechtelijke invrijheidstelling van illegale vreemdelingen

De Voorlopige Invrijheidstelling bij straf totaal tot drie jaar (VLV)³⁰

Procedure en contra-indicaties

Op dit ogenblik wordt de Voorlopige Invrijheidstelling van illegale veroordeelden met straffen tot drie jaar gedetailleerd geregeld door Deel II van de Omzendbrief 1771 inzake de Voorlopige Invrijheidstelling.³¹ De Omzendbrief maakt een onderscheid naargelang de duur van de straf. Wij beperken ons hier tot de procedure voor definitief veroordeelde vreemdelingen met een straf totaal van meer dan 1 jaar tot en met 3 jaar³² en voor zover ze niet uitdrukkelijk uitgesloten worden.³³ Drie maanden voor de datum van toelaatbaarheid, wordt het dossier voorgelegd aan de directeur van de strafinstelling, die beslist over de Voorlopige Invrijheidstelling. Hij gaat, dicit de Omzendbrief, volgende contra-indicaties na:

- (1) Niet in de mogelijkheid verkeren om in zijn materiële behoeften te voorzien. Weet de betrokkene waar hij naar toe kan? Zijn er contacten tijdens de detentie – zoals briefwisseling, telefoon, bezoeken die een opvang in zijn land laten vermoeden?
- (2) Een manifest risico vormen voor de fysieke integriteit van derden.

Men kan zich afvragen in hoeverre deze contra-indicaties in de praktijk worden opgevolgd. Minstens in de gevangnissen in het arrondissement Turnhout worden ze in de praktijk zo goed als nooit ingeroepen om een Voorlopige Invrijheidstelling van een vreemdeling tegen te houden en is de toekenning van de VLV de facto een automatisme.³⁴

Zodra de directeur beslist heeft tot toekenning van de VLV, en minstens 15 kalenderdagen vóór de datum van invrijheidstelling, wordt de DVZ geïnformeerd over de beslissing.³⁵ Deze heeft dan uiterlijk tot de VLV-datum de tijd om te beslissen over de concrete modaliteiten van de invrijheidstelling. De DVZ kan bijvoorbeeld aan de vreemdeling een bevel afleveren om het grondgebied te verlaten³⁶ op eigen kracht, maar kan ook beslissen dat de vreemdeling na de VLV-datum verder opge-

sloten blijft in administratieve hechtenis.³⁷ In dat geval verblijft deze nog maximum 15 kalenderdagen na de VLV-datum in de strafinstelling. In die periode wordt hij ofwel gerepatrieerd, ofwel overgebracht naar een gesloten centrum voor illegalen. Verblijft de vreemdeling na deze (tweede) periode van 15 kalenderdagen nog altijd in de gevangenis, dan wordt hij steeds vrijgesteld met een BGV binnen de vijf dagen.³⁸

Wat in de toekomst?

De hierboven beschreven procedure is actueel nog steeds van kracht. In de WERV werd evenwel een specifieke procedure uitgewerkt. Volgens deze wet kunnen veroordeelde gedetineerden zonder recht op verblijf voorlopig in vrijheid gesteld worden met het oog op de verwijdering uit het land, volgens dezelfde tijdsvoorwaarden die gelden voor de VI-procedure. Voor vreemdelingen met een straf totaal tot drie jaar gelden volgende tegenaanwijzingen (art. 28 §2):

- (1) de mogelijkheden voor de veroordeelde om een onderdak te hebben;
- (2) een manifest risico voor de fysieke integriteit van derden;
- (3) het risico dat de veroordeelde de slachtoffers zou lastig vallen;
- (4) de door de veroordeelde geleverde inspanning om de burgerlijke partij te vergoeden.

De Voorlopige Invrijheidstelling met het oog op verwijdering wordt (net als de VI-procedure bij straffen tot 3 jaar) toegekend door de alleenzettelende strafuitvoeringsrechter op advies van de gevangenisdirecteur (art. 30 §1). De invoeging van deze procedure is echter uitgesteld tot uiterlijk 1 september 2012.³⁹ Maar ook dit tijdschema zal waarschijnlijk niet gerespecteerd worden, gelet op de grote werklast die de implementatie zou meebrengen, zowel op het niveau van de strafuitvoeringsrechtbanken als bij de betrokken diensten van Justitie. In zijn recente nota rond 'Straf- en strafuitvoeringsbeleid' vreest de Minister van Justitie bovendien dat de invoering van de voorziene procedure zou leiden tot een geringere uitstroom en dus tot een toename van de overbevolking.⁴⁰ De Minister kondigt daarom een Omzendbrief aan waarin het Openbaar Ministerie een grotere rol zal krijgen in beslissingen tot invrijheidstelling voor straffen tot drie jaar. De alleenzettelende strafuitvoeringsrechter zou dan de rol van be-

30 De Voorlopige Invrijheidstelling tot 3 jaar wordt meestal aangeduid als de VLV-procedure.

31 Ministeriële omzendbrief 17 januari 2005 nr. 1771. Voorlopige invrijheidstelling.

32 Voor de procedure bij kortere straffen zie Ministeriële omzendbrief 17 januari 2005 nr. 1771. Voorlopige invrijheidstelling, Deel II, 1 tot 3.

33 Uitgesloten zijn o.a. veroordeelden waarvoor de uitlevering werd gevraagd of die ter beschikking van de regering werden gesteld.

34 Eigen vaststellingen en navraag bij betrokken gevangenisdirecties.

35 Zie de CB 84.

36 Hierna verkort weergegeven als BGV.

37 Deze modaliteiten bespreken we uitvoerig p. 13 e.v. ('De ter beschikkingstelling van de DVZ').

38 Op dit tijdschema bestaan een reeks uitzonderingen, bijvoorbeeld indien de vreemdeling nog niet definitief veroordeeld is op de normale VLV-datum. De details hiervan zijn uitgewerkt in de CB 84.

39 Art. 5 Wet 24 juli 2008 houdende diverse bepalingen (II), BS 7 augustus 2008, 41.224. In de recente nota 'Straf- en Strafwetgeving; overzicht en ontwikkeling' van Minister De Clerck wordt dit herhaald.

40 Straf- en strafuitvoeringsbeleid, overzicht en ontwikkeling, nota S. De Clerck, 2010, 32.

roepsinstantie krijgen. Tot op vandaag blijven dit echter slechts voorstellen. Het blijft afwachten hoe de nieuwe regering hierop zal reageren.

De Voorlopige Invrijheidstelling bij straf totaal boven 3 jaar (VILO)⁴¹

Historiek

Tot vóór de inwerkingtreding van de WERV werd de invrijheidstelling voor illegale vreemdelingen met straffen boven drie jaar geregeld door talrijke Ministeriële Omzendbrieven.⁴² De beslissing tot Voorlopige Invrijheidstelling (meestal strafopschorting genoemd) werd genomen door (het kabinet van) de Minister van Justitie op voorstel van de gevangenisdirecteur, na advies van het Parket en de administratie van de FOD Justitie. Er kwam terecht kritiek op deze procedure: er was geen wettelijk kader, er waren geen vastgelegde termijnen, de concrete toepassing verschilde per gevangenis en de opgelegde voorwaarden waren weinig coherent.⁴³ De vreemdeling moest het land verlaten en mocht niet terugkeren zolang de verjaringstermijn liep.⁴⁴

Bij de opstelling van de WERV werd, uit terechte bezorgdheid voor 'niet-discriminatie'⁴⁵, geopteerd voor een parallelle procedure met de Voorwaardelijke invrijheidstelling, waarbij de bevoegdheid tot toekenning van de VILO aan de strafuitvoeringsrechtbanken werd toevertrouwd.

Tijdens de bespreking van het WERV-wetsontwerp in het parlement was er weinig aandacht voor de procedure tot invrijheidstelling van illegale vreemdelingen, hoewel het ongeveer 4 op 10 van de invrijheidstellingen voor straffen boven de drie jaar betreft.⁴⁶ Is het onder meer daarom dat de uiteindelijke wet opvallende lacunes telt?⁴⁷ Zo is er in tegenstelling tot bij de andere strafuitvoeringsmodaliteiten geen definitie opgenomen van de Voorlopige Invrijheidstelling met het oog op verwijdering, en werd evenmin in een proeftijd voorzien waarbinnen de vreemdeling niet mag terugkeren.

Procedure en contra-indicaties

Veroordeelde illegale vreemdelingen kunnen volgens de WERV vervroegd in vrijheid worden gesteld volgens dezelfde tijdsvoorwaarden die gelden voor de VI-pro-

cedure. Ook de procedure en de termijnen zijn volledig gelijklopend aan de VI-procedure (art. 50-54 WERV). De VILO kan worden toegekend door de strafuitvoeringsrechtbank op gemotiveerd advies van de gevangenisdirecteur en na advies van het Openbaar Ministerie.

De vier in de wet vastgelegde contra-indicaties die de strafuitvoeringsrechtbank beoordeelt, zijn (art. 47 §2):

- (1) de mogelijkheden voor de veroordeelde om een onderdak te hebben;
- (2) het risico van het plegen van nieuwe ernstige strafbare feiten;
- (3) het risico dat de veroordeelde de slachtoffers zou lastig vallen;
- (4) de door de veroordeelde geleverde inspanningen om de burgerlijke partijen te vergoeden.

De tweede en derde tegenaanwijzing zijn identiek aan de VI-procedure. De beste garantie voor de vervulling ervan is uiteraard dat de veroordeelde verplicht het land zal moeten verlaten. De eerste en vierde contra-indicatie zijn eigen aan de VILO-procedure. We ontlede ze daarom van naderbij:

De mogelijkheden voor de veroordeelde om een onderdak te hebben

Volgens de Memorie van Toelichting van de WERV wordt bewust niet gesproken van vooruitzichten op reclassering. De vreemdeling moet enkel de mogelijkheid aantonen dat hij over onderdak beschikt, dat is 'een woonst in het land waarnaar hij terugkeert'.⁴⁸ De voorwaarde van het 'hebben van een onderdak' wordt door de betrokken actoren⁴⁹ niet zelden zeer ruim geïnterpreteerd, waardoor deze toch begint te lijken op een 'mini-reclassering'. De betrokkene dient in dat geval niet enkel te attesteren dat hij over een woonst zal kunnen beschikken na zijn terugkeer. Er wordt ook verwacht dat hij de identiteit bewijst van wie hem dat onderdak verleent en welke band hij heeft met de betrokkene en/of deze garant kan staan voor een goede opvang. Niet zelden wordt ook verwacht dat de betrokkene een werkcontract kan voorleggen of een andere dagbesteding kan aantonen. Het verkrijgen van deze attesten, bovendien vertaald naar het Nederlands of minstens naar een voor de betrokken actoren begrijpbare taal, is echter geen sinecure gelet op het grote aantal vreemdelingen afkomstig uit gebieden met beperkte communicatiemogelijkheden,

41 De afkorting VILO werd ingevoerd door de strafuitvoeringsrechtbank Antwerpen en is een afkorting van Voorlopige Invrijheidstelling met het oog op Landsverwijdering of Overlevering. Overlevering wordt in de WERV gebruikt als synoniem voor uitlevering met het oog op strafvervolgning of -uitboeting.

42 Zie de MO 20 mei 1981 betreft Voorlopige Invrijheidstelling – Voorwaardelijke Invrijheidstelling; MO 28 juli 1989 betreft Vreemdelingen, Voorlopige Invrijheidstelling, Voorwaardelijke Invrijheidstelling en MO 17 januari 2005 nr. 1771 betreft Voorlopige Invrijheidstelling.

43 Zie ook S. SNACKEN, J. KEULEN en L. WINKELMANS, Buitenlanders in de Belgische gevangenissen: knelpunten en mogelijke oplossingen, Brussel, Koning Boudewijnstichting, 2004, 102p.

44 Later bijgesteld tot: niet terugkeren voor het einde van een proeftijd gelijklopend aan VI.

45 MvT WERV, p. 61.

46 Voor gedetailleerde cijfers: FOD Justitie, Directoraat Penitentiaire Inrichtingen, Activiteitenverslag 2009, 143.

47 F. PIETERS, De wetten betreffende de strafuitvoeringsrechtbanken en de externe rechtspositie van veroordeelden: *Mayday, Mayday?*, Panopticon 2007, afl. 4, 41-56.

48 MvT WERV, 61.

49 PSD, gevangenisdirectie, Parket, strafuitvoeringsrechtbanken.

waar de familie mogelijks analfabeet is, zonder cultuur van geschreven contracten en/of met een grotendeels informele economie. Het kostenplaatje kan dan voor de betrokken families hoog oplopen. De geloofwaardigheid van sommige attesten kan dan ook in vraag gesteld worden.

We begrijpen uiteraard dat de strafuitvoeringsrechtbanken zoveel mogelijk zekerheid willen dat de vreemdeling effectief het land zal verlaten en niet zal terugkeren. De vraag is echter of het verwachten van allerlei – overigens meestal oncontroleerbare – bewijsstukken hiervoor het gepaste middel is. De meest effectieve waarborg opdat de vreemdeling zich zal houden aan het opgelegde verbod op terugkeer na toekenning van de VILO, is uiteraard dat bij terugkeer zonder toelating de VILO herroepen kan worden en het strafrestant in uitvoering wordt gebracht. Vele veroordeelde vreemdelingen maken een rijpingsproces door waarbij in een kosten-baten analyse het strafrestant wordt afgewogen tegen de verplichting om het land (en alles wat ze hier soms hebben opgebouwd) te verlaten.⁵⁰ Daarenboven zijn er ook vele illegale veroordeelden die geen enkele band hebben met ons land, en wiens hoofdbekommernis is om zo vlug mogelijk naar het eigen land (familie, omgeving) te kunnen terugkeren.⁵¹

De door de veroordeelde geleverde inspanningen om de burgerlijke partijen te betalen

Deze contra-indicatie werd volgens de Memorie van Toelichting toegevoegd omdat de betaling van de burgerlijke partij na de invrijheidstelling 'niet met dezelfde zekerheid gewaarborgd kan worden als voor de andere veroordeelden'.⁵² De Minister voegt eraan toe dat de penitentiaire administratie de veroordeelde moet inlichten en aanmoedigen om te betalen. Het gaat er echter niet om dat de veroordeelde de burgerlijke partij volledig vergoedt, wat telt zijn de geleverde inspanningen, rekening houdend met de individuele situatie van de veroordeelde (Werk in de gevangenis? Hulp van externen? Behoeften van zijn gezin?). De voorwaarde vindt haar inspiratie in de herstelgedachte. De uitvoering stoot echter op vele obstakels en perverse effecten en brengt vaak weinig soelaas voor de slachtoffers.⁵³ Het verzoenen van enerzijds de terechte verwachtingen van slachtoffers en anderzijds de realiteit van daders die het land verlaten hebben, is een complex vraagstuk dat verder denkwerk verdient.

Wijze van verwijdering

De strafuitvoeringsrechtbanken streven terecht naar zoveel mogelijk waarborgen dat de vreemdeling bij toekenning van de VILO effectief het land zal verlaten. Ze kunnen daartoe bijkomende voorwaarden over de wijze van verwijdering bepalen in hun vonnis. De concrete formulering verschilt echter per strafuitvoeringsrechtbank.

De strafuitvoeringsrechtbank van Antwerpen legt veelal als bijkomende voorwaarde op dat de VILO slechts uitvoerbaar wordt mits terugleiding naar het land waar de betrokkene onderdak heeft.⁵⁴ Dit impliceert dat de strafuitvoering gewoon verder loopt tot de dag dat de vreemdeling op het vliegtuig wordt gezet en wordt teruggeleid. De DVZ wordt op de hoogte gebracht van het vonnis, waarop deze de procedure kan opstarten tot het bekomen van de nodige reisdocumenten en de effectieve repatriëring kan organiseren. De DVZ is hierbij niet gebonden aan termijnen. Voor sommige landen is de medewerking (of tegenwerking) van de eigen ambassade echter een struikelblok, zeker zolang de vreemdeling strafrechtelijk opgesloten is. Indien de DVZ geen reisdocumenten kan bekomen of de effectieve repatriëring om andere redenen niet mogelijk is, blijft de vreemdeling verder opgesloten, à la limite tot de datum van strafeinde. Hierdoor komt de veroordeelde in een soort vacuüm terecht: hij kreeg een VILO toegekend, maar de uitvoering ervan blijkt onmogelijk. Dit zorgt voor frustratie en onbegrip bij de betrokken vreemdeling. Recent verfijnde de Antwerpse strafuitvoeringsrechtbank de opgelegde bijkomende voorwaarde daarom tot: "*verklaart dit vonnis uitvoerbaar mits teruggeleiding naar X ten laatste twee maanden nadat dit vonnis definitief is geworden...*".

De strafuitvoeringsrechtbanken van Brussel en Gent leggen als bijkomende voorwaarde op dat de vreemdeling het land effectief moet verlaten, maar spreken zich niet uit over de wijze van verwijdering, waardoor de procedure overeenkomstig de CB 84 gevolgd wordt. Zodra het vonnis dat de VILO toekent definitief is geworden, zal de griffie van de strafinrichting de DVZ informeren, die vervolgens beslist over de concrete modaliteiten van de verwijdering. De DVZ kan ofwel een Bevel om het Grondgebied te Verlaten op eigen kracht (hierna BGV) afleveren, ofwel beslissen om de vreemdeling administratief verder op te sluiten met het oog op een repatriëring. In dat laatste geval kan de vreemdeling nog maximum 30 kalenderdagen (te rekenen vanaf het moment dat de DVZ werd gecon-

50 Hier geldt zoals voor andere gedetineerden: hoe dichterbij de datum van strafeinde in zicht komt, hoe minder men bereid zal zijn effectief terug te keren naar het land van herkomst.

51 Er zijn uiteraard ook vreemdelingen die weigeren te vertrekken: soms betreft het schrijnende situaties bv. als hun vrouw, kinderen, familie... hier verblijven. Hun weigering belet echter niet dat ze na strafeinde toch verwijderd kunnen worden uit het land.

52 MvT WERV, 62.

53 Zoals: Hoe moet de betaling georganiseerd worden? Welk slachtoffer heeft voorrang als er meerdere zijn? Wat met solidaire veroordelingen? Wat als de vreemdeling geen inkomen heeft? Is het slachtoffer wel gebaat met enkele maandelijkse afbetalingen van bv. 50 € en dan plots niets meer na het vertrek van de vreemdeling?

54 De exacte formulering is: "...verklaart dit vonnis uitvoerbaar mits teruggeleiding naar...".

tacteerd) in de gevangenis verblijven. In die periode wordt hij ofwel gerepatriëerd, ofwel overgebracht naar een gesloten centrum voor illegalen. Verblijft de vreemdeling na afloop van die termijn nog altijd in de gevangenis, dan wordt hij steeds vrijgesteld met een BGV binnen de 5 dagen.

De formulering van Brussel en Gent lijkt ons inziens de meest logische: de strafuitvoeringsrechtbank beoordeelt of de voorwaarden voor toekenning van de VILO vervuld zijn, met inbegrip van de vraag of er voldoende garanties zijn dat de vreemdeling het grondgebied effectief zal verlaten en niet zal terugkeren. Dit impliceert dat er duidelijkheid is over de juiste identiteit van de vreemdeling. De DVZ organiseert vervolgens de wijze van verwijdering met inachtneming van de concrete omstandigheden en mogelijkheden, die kunnen variëren naargelang het land van herkomst.

Verbod tot terugkeer

In tegenstelling tot de VI-procedure wordt in de WERV niet voorzien in een proeftijd na toekenning van een VILO.⁵⁵ De vraag hoelang de vreemdeling uit België moet wegblijven, werd door de wetgever dus niet beantwoord. De strafuitvoeringsrechtbanken gaan pragmatisch om met deze lacune in de WERV door in hun vonnis bijzondere voorwaarden op te leggen. Deze formulering verschilt echter per strafuitvoeringsrechtbank. We citeren de letterlijke teksten:

SURB Antwerpen: "*gedurende tien jaar vanaf de uitvoering van het vonnis niet in België zijn, behalve indien u hier voor het gerecht aanwezig moet zijn*".

SURB Brussel: "*verbod om nadien terug te keren naar België zonder in orde te zijn met de wetgeving en de reglementering betreffende de toegang, het verblijf of de vestiging in het Rijk, én zonder voorafgaande toelating van deze rechtbank*".⁵⁶

SURB Gent: "*zich houden aan de voorwaarde van de beslissing van de Dienst Vreemdelingenzaken met betrekking tot het verblijf en de toegang tot het Belgisch grondgebied*". Toekomstgericht wordt best in de wet een proefperiode ingeschreven die voldoende lang is om een spoedige terugkeer te ontmoedigen, mogelijk – zoals bij de VI-procedure – gekoppeld aan de zwaarte van het straf totaal. Maar ook dan blijft het afwachten hoe de gedetineerden zullen anticiperen aangezien zij ook handelen in functie van hun eigen toekomstplannen en dus mogelijk kiezen voor strafeinde.

Andere categorieën vreemdelingen

Naast de vreemdelingen die in aanmerking komen voor invrijheidstelling via een VLV- of VILO-procedure, zitten nog andere groepen vreemdelingen in de gevangenis waarbij de vraag gesteld kan worden hoe zij worden vrijgesteld en hoe de samenwerking met de DVZ verloopt. We overlopen hier zeer kort de belangrijkste mogelijke situaties:

- Bij de *opheffing van de voorlopige hechtenis* moet op het ogenblik van de invrijheidstelling de DVZ gecontacteerd worden die dezelfde dag zal moet beslissen over de modaliteiten die worden opgelegd. Indien de DVZ beslist om de vreemdeling verder te laten opsluiten in administratieve hechtenis, kan deze nog maximum 7 kalenderdagen in de gevangenis worden vastgehouden. Er kan echter een conflict ontstaan tussen de beslissing van het onderzoeksgerecht en de beslissing van de DVZ inzake de verwijderingsmodaliteiten.⁵⁷
- Ook vreemdelingen die hun *straf volledig uitzitten*, komen de dag van strafeinde ter beschikking van de DVZ, die zal beslissen over de modaliteiten van invrijheidstelling. De griffie van de gevangenis zal de DVZ 30 dagen vóór een nakend strafeinde op de hoogte brengen. Indien de DVZ beslist tot administratieve hechtenis, kan de vreemdeling nog maximum 7 kalenderdagen na strafeinde worden vastgehouden.
- Voor *geïnterneerde vreemdelingen* is de Commissie Bescherming Maatschappij (CBM) bevoegd om te beslissen over de invrijheidstelling. Het gaat om een nog beperkte maar groeiende groep.⁵⁸ Gezien de specifieke aard van de internering, een beveiligingsmaatregel wegens psychische stoornis, maakt de CBM een eventuele terugkeer niet zelden afhankelijk van een aangepaste opvang in het land van herkomst. Er stelt zich echter een dubbel probleem, waar reeds in 2004 werd op gewezen: (1) het wettelijk kader én (2) de opvang- en behandelingsmogelijkheden die erg verschillen per land.⁵⁹ Daarom is de repatriëring voor geïnterneerde illegale vreemdelingen zo goed als onmogelijk en blijven ze opgesloten in de psychiatrische afdelingen van een strafinrichting of Inrichtingen ter Bescherming van de Maatschappij zonder enig perspectief. Sinds 2009 loopt een tijdelijk project van de DVZ met steun van het Europees Terugkeerfonds om de terugkeer van geïnterneerden te vergemakkelijken. Gezien de complexiteit van deze problematiek kent dit project tot nog toe een beperkt succes.⁶⁰

55 Zie hierboven p. 10 ('Historiek').

56 Wat betekent echter 'in orde zijn met' of 'zich houden aan de beslissing van DVZ' in het licht van de ambigüiteit van het begrip recht op verblijf (zie p. 7-8)? De toelating van de rechtbank als bijkomende voorwaarde kan uiteraard wel een garantie betekenen.

57 Bijvoorbeeld: de voorlopige hechtenis wordt opgeheven mits betaling van een borgsom, en de DVZ beslist dat de vreemdeling het land moet verlaten.

58 In Merksplas bijvoorbeeld verbleven eind april 2010 52 vreemdelingen op 351 geïnterneerden. Bron: SIDIS.

59 S. SNACKEN, J. KEULEN en L. WINKELMANS, Buitenlanders in de Belgische gevangenis: knelpunten en mogelijke oplossingen, Brussel, Koning Boudewijnstichting, 2004, p. 68-69.

60 Via de Belgische ambassade wordt gezocht naar psychiatrische begeleiding in het moederland. Als deze is gevonden, wordt het dossier voorgelegd aan de CBM. Bij vrijstelling organiseert de DVZ de terugkeer en de opvang ter plaatsen. In 2009 keerde bijvoorbeeld een geïnterneerde Congolees terug naar Kinshasa. Bron: Bureau D van DVZ.

De ter beschikkingstelling van de DVZ

Mogelijke beslissingen van DVZ

Zodra de vreemdeling een positieve beslissing heeft gekregen tot strafrechtelijke invrijheidstelling dient de DVZ op de hoogte te worden gebracht door de strafinrichting en dient deze een beslissing te nemen over de modaliteiten van de invrijheidstelling. De vraag die DVZ zal moeten beantwoorden is of en hoe de vreemdeling verwijderd zal worden uit het land. Het concrete verloop van de overdracht tussen Justitie en de DVZ wordt gedetailleerd geregeld in de gecontesteerde CB 84. Uiterlijk vijftien kalenderdagen vóór de datum van vervroegde invrijheidstelling brengt de griffie van de strafinrichting het Bureau D van de DVZ op de hoogte van de beslissing. Uiterlijk de dag van de strafrechtelijke invrijheidstelling moet de DVZ een beslissing nemen over de modaliteiten van de invrijheidstelling. De DVZ kan één van volgende beslissingen nemen:⁶¹

- Bij 'vrij zonder meer' gaat de vreemdeling vrij zonder enige bijkomende voorwaarde. De DVZ zal deze beslissing nemen indien de vreemdeling verblijfsrecht heeft, hoe precair of voorlopig ook.
- Bij 'ontslagbewijs vijf dagen' gaat de vreemdeling vrij, maar krijgt hij een verzoek om zich bij de gemeente van zijn woonplaats aan te melden om zijn verblijfsdocumenten in orde te brengen. Dit gebeurt indien de verblijfsdocumenten kort voor de opsluiting of tijdens de opsluiting zijn vervallen, maar het verblijfsrecht zelf intact bleef.⁶²
- Een vreemdeling zonder recht op verblijf of met enkel een recht op kort verblijf kan een gemotiveerd BGV op eigen kracht betekend krijgen, meestal binnen een termijn van vijf dagen.⁶³ De DVZ zal meestal volgende motieven aanhalen: niet beschikken over de nodige documenten, onvoldoende bestaansmiddelen hebben en vooral: beschouwd worden als een gevaar voor de openbare orde. Het is dan aan de vreemdeling om zelf het land te verlaten binnen de vooropgestelde termijn.
- Wanneer een BGV met administratieve opsluiting wordt betekend, blijft de vreemdeling op de datum

van zijn strafrechtelijke invrijheidstelling verder opgesloten 'in administratieve detentie' conform de Vreemdelingenwet. In het gevangenisjargon wordt hij dan weerhouden als vreemdeling Zonder Middelen van Bestaan of kortweg ZMB'er genoemd. Zoals reeds gesteld, wordt de wettelijkheid van de verdere opsluiting in de gevangenis door sommigen in vraag gesteld. De tegenstanders wijzen erop dat de administratieve hechtenis niet is opgenomen bij de hechtenistitels van art. 609 van het Wetboek Strafvordering en dat de reglementering voor de gesloten centra niet toepasselijk is gemaakt op een strafinrichting. De DVZ verwijst echter naar de Vreemdelingenwet als legale basis voor de administratieve opsluiting, waarin de gevangenis niet wordt uitgesloten.⁶⁴ Door deze actuele discussie weigeren de meeste Franstalige en Brusselse gevangenissen om de administratieve opsluiting nog verder uit te voeren.⁶⁵

Indien de DVZ beslist tot administratieve opsluiting, blijft de vreemdeling nog maximum vijftien tot dertig kalenderdagen in de gevangenis.⁶⁶ Gedurende deze termijn kan de DVZ ofwel (1) de vreemdeling repatriëren naar het land van herkomst of een derde land waar hij verblijfsrecht heeft, ofwel (2) de vreemdeling overbrengen naar een gesloten detentiecentrum voor illegalen, ofwel (3) de vreemdeling alsnog vrijstellen met een BGV op eigen kracht. Indien de vreemdeling op het einde van de termijn nog steeds opgesloten is in de gevangenis, dan moet hij vrijgelaten worden met een BGV.⁶⁷ Los van de geciteerde wettelijkheidsdiscussie pleiten we er voor om de periode van administratieve hechtenis binnen de gevangenis tot een absoluut minimum te beperken, ondermeer omdat ze door de betrokken vreemdelingen als een onterechte bijkomende straf wordt ervaren.⁶⁸ Het aantal ZMB'ers is de laatste jaren wel fors gedaald: van 2.824 in 2006 naar 862 in 2009.⁶⁹ Dit heeft voornamelijk te maken met een gewijzigde en meer opportunistische politiek bij de DVZ.⁷⁰ Vreemdelingen voor wie een directe repatriëring of een overbrenging naar een gesloten centrum niet kan worden georganiseerd, worden vrijgesteld met een BGV. Er moet daarbij rekening worden gehouden met de beperkende quota's die gelden in de gesloten centra.⁷¹ EU-burgers worden nog zelden administratief

61 Zie ook: Algemene Directie Dienst Vreemdelingenzaken, *Gedetineerde vreemdelingen en verblijf*, uitgave 2009, 18p.

62 In feite dus een waarschuwing om zich administratief in orde te stellen met de verblijfswetgeving.

63 De vreemdelingenwet voorziet soms een langere termijn, bv. na afwijzing van een asielaanvraag. Een kortere termijn bv. 24 uur kan ook worden opgelegd bv. voor onderdanen van buurlanden.

64 Diverse bronnen binnen Justitie en DVZ. Dit debat zal ook gevoerd moeten worden binnen de komende regering.

65 Cfr. hoofdstuk 2 inzake de discussie rond CB 84.

66 Conform de CB 84 kan de termijn van 15 kalenderdagen worden verlengd tot maximum 30 indien de DVZ niet tijdig verwittigd werd, bv. indien de straf nog niet definitief was op de VLV-datum.

67 In zeer uitzonderlijke omstandigheden, die te maken hebben met orde en veiligheid binnen de gesloten centra, kan de directeur-generaal EPI akkoord gaan dat de administratieve opsluiting volledig in de gevangenis plaatsvindt. Het zijn niet noodzakelijk ex-gedetineerden. In 2009 ging het slechts om 4 dossiers.

68 Een praktische oplossing zou kunnen zijn om binnen de gesloten centra een afzonderlijke afdeling te voorzien waar illegale vreemdelingen naar toe (kunnen) worden gebracht op de dag zelf van hun strafrechtelijke invrijheidsstelling met het oog op een eventuele repatriëring.

69 Info verstrekt door Bureau D van DVZ.

70 DVZ, Jaarverslag 2008.

71 Elke maand mogen per gesloten centrum maximaal dertig ex-gedetineerden worden overgebracht. Er mag ook geen oververtegenwoordiging zijn van bepaalde nationaliteiten of categorieën.

opgesloten. Uiteraard kunnen ook de aard en zwaarwichtigheid van de feiten een rol spelen.

Administratieve opsluiting

De administratieve hechtenis van illegale vreemdelingen wordt geregeld door dezelfde wetgeving als voor illegale vreemdelingen die vooraf niet van hun vrijheid werden beroofd voor misdrijven van gemeen recht. Deze administratieve opsluiting betreft zowel de periode die ze doorbrengen als ZMB'er in de gevangenis, als de vrijheidsberoving na de eventuele overbrenging naar een gesloten detentiecentrum voor illegalen.

We schetsen hieronder de krachtlijnen van de procedure:

Een illegale vreemdeling die administratief wordt opgesloten met het oog op identificatie en repatriëring kan gedurende 2 maanden worden vastgehouden.⁷² De opsluiting kan onder bepaalde voorwaarden met 2 maanden worden verlengd en vervolgens met 1 maand door de Staatssecretaris voor Asiel en Migratie. Uitzonderlijk kan de Staatssecretaris de termijn met telkens 1 maand verlengen, met een absoluut maximum van 8 maanden.⁷³ Tegen deze opsluiting is beroep mogelijk bij de Raadkamer van de Correctionele Rechtbank van de plaats waar de strafinrichting ligt.⁷⁴ De Raadkamer oordeelt enkel over de wettigheid en niet over de opportuniteit van deze administratieve opsluiting. Tegen het BGV is een annulatieberoep mogelijk bij de Raad voor Vreemdelingenbetwistingen.⁷⁵

Identificatie en repatriëring

Een vreemdeling kan door de DVZ slechts gerepatriëerd worden indien hij over een geldig reisdocument beschikt. Als de vreemdeling over een geldig paspoort beschikt, verloopt de repatriëring zeer vlot. Voor EU-burgers volstaat meestal een (geldig) identiteitsdocument. In de andere gevallen moet de DVZ meestal aan het consulaat van het herkomstland een doorlaatbewijs aanvragen (in het jargon *Laissez-passer* genoemd). Deze procedure kan echter erg lang duren of tot geen resultaat leiden. Er zijn bovendien vele specifieke regels, gebruiken en uitzonderingen naar gelang het betrokken land. Dit heeft vaak minder met juridische regels dan wel met diplomatie en praktische omstandigheden te maken. Daardoor is het voor sommige nationaliteiten, die ook sterk aanwezig zijn binnen de gevangenis, zeer moeilijk om een repatriëring te organiseren. Algerijnen zijn een typisch voorbeeld.

Zij worden door de DVZ vaak vrijgesteld met een BGV om zelf het land te verlaten.⁷⁶ Indien zij vallen onder de bevoegdheid van de strafuitvoeringsrechtbank (straf-totaal boven 3 jaar), wordt de kans op toekenning van een Voorlopige Invrijheidstelling zwaar gehypotekeerd. Vele illegale Algerijnen kiezen daarom (al dan niet door de feiten gedwongen) voor strafeinde. Soms is de nationaliteit van de betrokken vreemdeling ook onduidelijk, bijvoorbeeld bij vreemdelingen uit de voormalige Sovjetunie, of wendt de vreemdeling zelf een andere nationaliteit of identiteit voor. Een repatriëring is dus geen evidente zaak. Ter illustratie: in 2008 werd 71,4% van de vreemdelingen opgesloten in de gesloten centra uiteindelijk gerepatriëerd.⁷⁷

Conclusie

Illegale gedetineerden vormen historisch gezien een belangrijk onderdeel van de gevangenispopulatie. Hun profiel is echter gewijzigd. Tot in de jaren negentig van de vorige eeuw verbleef een groot deel illegalen in de gevangenis in afwachting van hun repatriëring. Door de uitbouw van de gesloten detentiecentra daalde het aandeel van deze groep geleidelijk. Niettegenstaande blijft het aantal illegale vreemdelingen binnen de gevangenisbevolking groeien. Is de tijd in zicht dat illegale vreemdelingen de helft van de populatie uitmaken? Het beheersen van deze populatie gedetineerden wordt waarschijnlijk één van de grootste uitdagingen voor het gevangeniswezen in de toekomst. De desinteresse op beleidsniveau is daarom echter opmerkelijk.

In dit artikel hebben we getracht de procedures van invrijheidstelling van illegale gedetineerden te verduidelijken. We hebben zowel gefocust op de rol van de justitie-actoren, als de rol van de DVZ.

Vooreerst hebben we geduid dat het voor de behandeling van het dossier van een vreemdeling binnen de strafuitvoering belangrijk is te weten of deze verblijfsrecht heeft of niet. Deze kennis is onontbeerlijk voor de oriëntering van het dossier binnen de verschillende invrijheidstellingsprocedures. We hebben echter ge-wezen op het dynamisch en relatief karakter van het begrip 'recht op verblijf'.

Vervolgens hebben we de twee fasen van de invrijheidstelling van illegale gedetineerden besproken: de strafrechtelijke invrijheidstelling wordt gevolgd door

⁷² Art. 7 en 25 Vreemdelingenwet.

⁷³ Enkel o.v.v. nationale veiligheid of ernstig gevaar voor de openbare orde.

⁷⁴ Art. 71 Vreemdelingenwet.

⁷⁵ Volgens strikte procedureregels en -termijnen. Art. 39/82 vreemdelingenwet.

⁷⁶ Algerije werkt immers maar moeizaam mee aan een identificatie, bv, bij Algerijnen die het thuisland verlieten als jongere. De Algerijnse luchtvaartmaatschappij staat bovendien geen begeleide repatriëringen toe. Bron: Nieuwsbrief Terugkeerpraktijk, April 2010, Vluchtelingenwerk Vlaanderen. Recent vernamen we echter dat Algerije zijn houding zou versoepelen, wat kan betekenen dat in de toekomst meer Algerijnen weerhouden kunnen worden m.o.o repatriëring. Bron bureau DID van DVZ mei 2010.

⁷⁷ Het betrof bovendien voor een groot deel personen die verwijderd werden spoedig na aankomst in België (in de zogenaamde INAD-centra) Bron: jaarverslag DVZ 2008.

een terbeschikkingstelling van de DVZ. De procedure van strafrechtelijke invrijheidstelling is afhankelijk van het opgelegde straftotaal. Niettegenstaande voor illegale gedetineerden met een straftotaal tot drie jaar een specifieke procedure tot invrijheidstelling omschreven staat in de WERV, blijft om de gekende opportuniteitsredenen de oude regeling van voorlopige invrijheidstelling (VLV) nog steeds van kracht. Voor illegale gedetineerden met een straftotaal boven drie jaar is een specifieke procedure van toepassing beschreven in de WERV. Deze procedure vertoont grote parallellen met de huidige VI-procedure. In de WERV werden specifieke contra-indicaties opgenomen. De voornaamste is het hebben van een woonst (in het land van herkomst). De concrete invulling ervan door de strafuitvoeringsrechtbanken gaat soms voorbij aan de reële situatie in het thuisland. Bovendien is geen controle mogelijk op de naleving ervan. De voornaamste rem tegen een eventuele terugkeer van de vreemdeling is de mogelijkheid om de beslissing tot invrijheidstelling te herroepen.

De tweede fase van de invrijheidstelling betreft de terbeschikkingstelling van de DVZ. Deze beschikt over een waaier aan mogelijke beslissingen. De meest verregaande is de 'weerhouding', d.i. verdere opsluiting van de vreemdeling in administratieve hechtenis, eerst in de gevangenis, later in een gesloten centrum voor illegalen. De wettelijkheid van de administratieve opsluiting binnen de gevangenis staat op dit moment ter discussie. De beslissingen van de DVZ zijn mede gekleurd door opportuniteitsoverwegingen, zoals de slaagkansen op een repatriëring of het tekort aan beschikbare plaatsen in de gesloten centra. De illegale vreemdelingen zelf ervaren de beslissingen vaak als willekeurig.

Onze praktijkervaring leert ons dat voor vele opgesloten vreemdelingen de onduidelijkheid en de verwarring tussen de respectieve rol van Justitie en de DVZ erg groot is. Ook de onzekerheid over hun verblijfstoestand en de mogelijke beslissingen van de DVZ na hun strafrechtelijke invrijheidstelling zorgt voor veel onrust. Gedetineerden met een straftotaal boven drie jaar hebben bovendien vaak moeite met het onderscheid tussen de beslissingsbevoegdheid van de strafuitvoeringsrechtbank inzake de strafrechtelijke invrijheidstelling en de bevoegdheid van de DVZ om de daaropvolgende repatriëring te organiseren. Maar ook bij de actoren binnen Justitie ontstond in het verleden wel eens onbegrip over de beslissingen van de DVZ en vice versa. Soms bleek dit terecht, soms was het gewoon perceptie vanuit een gebrek aan inzicht in de reglementering. Door een betere communicatie en zeker sinds de regelmatige bezoeken van DVZ-ambtenaren binnen de gevangenis, lijkt het onderling begrip te verbeteren.

Niettegenstaande deze ontwikkelingen pleiten we voor meer aandacht en interesse voor deze problematiek. Enerzijds wat betreft de groeiende groep illegale gedetineerden en de vragen die dit opwerpt, zowel op structureel en organisatorisch vlak voor het gevangeniswezen, als op menselijk vlak voor de betrokkenen zelf. Anderzijds pleiten we voor meer aandacht en kennis van de verblijfwetgeving en de specifieke invrijheidstellingsprocedures voor illegale gedetineerden binnen de strafuitvoering. Met dit artikel hopen we daartoe een bijdrage te hebben geleverd.

De internering van verstandelijk gehandicapte delinquenten

Johan Goethals, Bea Maes en Sarah Verlinden*

De internering is een beveiligingsmaatregel die kan worden uitgesproken tegen delinquenten die op het ogenblik dat ze voor de rechter verschijnen ontoerekeningsvatbaar zijn. Het opleggen van deze maatregel wordt vandaag (nog steeds) mogelijk gemaakt door de 'wet van 1 juli 1964 ter bescherming van de maatschappij tegen abnormalen, gewoontemisdadigers en plegers van bepaalde seksuele feiten'. Een nieuwe wet (de wet van 21 april 2007 betreffende de internering van personen met een geestesstoornis) zal in 2012 de wet BM van 1964 vervangen.

De wet op de bescherming van de maatschappij maakt het mogelijk om personen die (a) een als misdaad of wanbedrijf omschreven feit hebben gepleegd, (b) zich op het ogenblik van de beoordeling bevinden in een staat van krankzinnigheid, een ernstige graad van geestesstoornis of zwakzinnigheid die hen ongeschikt maakt om hun daden te beheersen, en (c) sociaal gevaarlijk zijn, te 'interneren'. Deze internering is een veiligheidsmaatregel (geen straf) die er op gericht is de maatschappij te beschermen en ervoor te zorgen dat aan de geïnterneerde de zorgen worden verstrekt die zijn toestand vereist met het oog op zijn re-integratie in de maatschappij.

Eén van de drie (groepen) stoornissen die de wet voorziet is (naast krankzinnigheid en erge geestesstoornissen) de 'zwakzinnigheid', een archaïsche term die anno 2010 vervangen wordt door het begrip 'verstandelijke handicap'. Een vaststelling die geldt voor de internering in het algemeen, met name dat rond het profiel van de geïnterneerden, rond de band tussen stoornis en delict, en rond de uitvoering van de maatregel erg weinig is geweten, geldt nog in grotere mate voor deze subgroep van geïnterneerden. In dit artikel wordt daarom ingegaan op twee vragen, met name (a) hoe het profiel van deze groep er uitziet, en (b) welke voorzieningen er voor deze subcategorie bestaan. Afgesloten wordt met een korte evaluatie van het aanbod aan voorzieningen. Beantwoording van deze vragen werd mogelijk dank zij een ad hoc onderzoeksproject gefinancierd door het Vlaamse Agentschap voor Personen met een Handicap (VAPH) in opdracht van het Steunpunt Welzijn, Volksgezondheid en Gezin.

Het profiel van de 'zwakzinnige' (verstandelijk gehandicapte) geïnterneerde

Om zicht te krijgen op de omvang en de kenmerken van de groep 'zwakzinnige' geïnterneerden voerden we een dossieranalyse uit op de geïnterneerdenbestanden (analyse datum 31 december 2007) van de Commissies ter Bescherming van de Maatschappij van Leuven, Gent en Antwerpen. De analyse had betrekking op alle dossiers van geïnterneerden onder deze commissies, vrij op proef, ambulante of in een instelling, of opgesloten binnen de muren van een strafinstelling of instelling/afdeling ter bescherming van de maatschappij, of geseind. De dossiers werden gescreend op informatie over het IQ (verstandelijke handicap: IQ < 70, zwakke begaafdheid: IQ 70-85, IQ hoger dan 85) of de diagnose (verstandelijke handicap, zwakzinnigheid, zwakke begaafdheid). In geval van de diagnose 'zwakbegaafdheid' of 'zwakzinnigheid' werd gecontroleerd voor IQ (IQ < 70). Voor de CBM van Gent kon gebruik gemaakt worden van een excelbestand waarin onder meer de diagnoses van de geïnterneerden opgenomen werden. Onder geïnterneerden met een verstandelijke handicap worden dus begrepen alle geïnterneerden die volgens het deskundig verslag een IQ hebben lager dan 70. De geïnterneerden met een IQ hoger dan 70, gecombineerd met bijvoorbeeld een psychiatrische problematiek of een autismespectrumstoornis (ASS), werden niet in de onderzoeksgroep opgenomen. Ook veroordeelden en beklagden met een verstandelijke handicap behoorden niet tot de onderzoeksgroep.

Om de onderzoeksgroep af te leiden gebruikten we dus niet de archaïsche term 'zwakzinnigheid', zoals de wet voorziet, maar één aspect van het modernere criterium 'verstandelijke handicap'. De American Association of Mental Retardation (AAMR) definieert 'verstandelijke handicap' als een reeks functioneringsproblemen die worden gekenmerkt door significante beperkingen in zowel het intellectuele functioneren als in het adaptieve gedrag zoals dat tot uitdrukking komt in conceptuele, sociale en praktische vaardigheden. Deze functioneringsproblemen moeten ontstaan zijn vóór de leeftijd van 18 jaar. Om van een verstandelijke handicap te kunnen spreken, moet dus sprake zijn van

* Johan Goethals en Bea Maes zijn gewoon hoogleraar, verbonden aan resp. het Leuven Instituut voor Criminologie en de vakgroep Gezins- en Orthopedagogiek van de KULeuven. Sarah Verlinden voerde het onderzoek uit.

significante beperkingen in het intellectueel functioneren (een intelligentiequotient van < 70), en van een tekort in de adaptieve vaardigheden dat niet te wijten is aan andere stoornissen of aan belemmeringen uit de omgeving. Deze vaardigheden betreffen conceptuele vaardigheden zoals taal, lezen en schrijven, geldbegrip, sociale vaardigheden zoals interpersoonlijk contact, zich houden aan geldende regels en wetten, en praktische vaardigheden, die nodig zijn in het dagelijkse leven zoals zich aankleden, lichaamszorg, en omgaan met geld. Dit alles moet geplaatst worden in een context die typisch is voor iemands leeftijd en cultuur. De beperkingen moeten duidelijk worden tijdens de ontwikkelingsperiode, dus vóór de leeftijd van 18 jaar.

Bij de dataverzameling werd het meest recente deskundig verslag uit het CBM-dossier geraadpleegd. Het gebruik van deze dossiers is niet ideaal.¹ Hoewel de dossiers van de verschillende CBMs grotendeels dezelfde informatie bevatten (ieder dossier bevat bijvoorbeeld meestal een deskundig verslag), is er inhoudelijk weinig uniformiteit. Bovendien bevatten niet alle dossiers de nodige informatie over de geanalyseerde variabelen. Er kon ook niet gecontroleerd worden of de inhoud van de dossiers correct was. Ze zijn vaak reeds enkele jaren oud met als gevolg dat bepaalde informatie wellicht niet meer up-to-date is. Ook is er zeker sprake van vals negatieven en vals positieven. Sommige verstandelijk gehandicapten blijven onopgemerkt omwille van cultuurverschillen, foute diagnoses, inaccurate intelligentiemetingen, problematische opvoedingssituaties, of schaamte van de ouders voor de handicap van hun kind. Iemand met een verstandelijke handicap kan door een problematische opvoedingssituatie van school en van andere maatschappelijke instanties weggehouden worden waardoor de verstandelijke handicap onopgemerkt bleef (vals negatieven). Langs de andere kant is het mogelijk dat er foute diagnoses gesteld werden waardoor personen zonder verstandelijke handicap toch in de doelgroep van het onderzoek terechtgekomen zijn (vals positieven). Ten slotte zijn de deskundige verslagen vaak opgesteld in niet optimale omstandigheden (bijvoorbeeld te lage vergoedingen voor de experts en het ontbreken van een systeem van penitentiaire klinische observatie), waardoor de betrouwbaarheid ervan tekortschiet. Risico-inschatting werd niet als variabele opgenomen in het onderzoek. Deze risico-inschatting werd immers niet systematisch uitgevoerd, en indien wel was ze niet altijd betrouwbaar.

De CBMs van Gent, Antwerpen en Leuven hadden op 31 december 2007 in totaal 1662 geïnterneerden onder hun hoede. Met uitsluiting van de geïnterneerden van wie het IQ niet kon achterhaald worden (n=136),

had ongeveer een vijfde (19%) van de geïnterneerden een verstandelijke handicap.² Meer specifiek scoorde 19% lager dan IQ 70, 15% tussen IQ 70 en 85, en 67% boven IQ 85. Opvallend is dat binnen het bestand van de CBM Leuven veel meer (36%) geïnterneerden binnen de IQ-range van 70 tot 85 teruggevonden werden, en minder (46%) boven IQ 85. De meeste geïnterneerden met een verstandelijke handicap zijn mannen (93%). Hun gemiddelde leeftijd bedraagt 43 jaar. Op het ogenblik van hun aanhouding woonde bijna de helft (46%) zelfstandig, één op vier (24%) bij ouders of familie, 13% in een zorginstelling, en was 2% dakloos (van 16% was de woonsituatie niet bekend). De meeste (82%) geïnterneerden met een verstandelijke handicap hadden voor hun internering ooit (meer dan een maand) gewerkt. De rest (17%) had nog nooit of minder dan één maand gewerkt (van 1% was er geen informatie beschikbaar). Zevenentwintig procent van de geïnterneerden (of 34% van de geïnterneerden met een verstandelijke handicap die ooit gewerkt hadden) werkte ooit in een beschutte werkplaats, 73% niet (of geen informatie terzake beschikbaar). Negenentwintig procent van de geïnterneerden had een partner op het ogenblik van de internering, 61% had er geen, en van 10% was het niet duidelijk of ze een relatie hadden. Drieëndertig procent van deze relaties bleek positief (positieve invloed van de partner, stabiele partner, goede verstandhouding met de partner), 36% negatief (negatieve invloed van de partner, instabiele relatie, ruzies met de partner) en 31% betrof relaties waarvan het niet duidelijk was of ze positief of negatief waren. Verder werd nagegaan of er nog contacten waren met de familie (niet partner en kinderen) op het ogenblik van de internering. Vijfenzestig procent van de geïnterneerden had nog contact met familieleden, 25% niet, en bij 10% was het niet duidelijk of er nog contact was. Ongeveer de helft (48%) van deze contacten was positief, 28% negatief en bij 23% was het niet duidelijk of het contact positief of negatief was. De meeste (63%) geïnterneerden hebben buitengewoon onderwijs gevolgd; 37% niet of dit werd niet vermeld in het CBM-dossier.

Bij opmerkelijk veel geïnterneerden met een verstandelijke handicap (69%) is er sprake van (andere) psychiatrische stoornissen (comorbiditeit). Gebruik makend van de DSM-IV-R (American Psychiatric Association, 2000) stelden we vast dat 36% van hen lijdt aan één psychiatrische stoornis, 23% aan twee, 8% aan drie, en 2% aan vier of vijf stoornissen. De onderzochte groep heeft voornamelijk te kampen met aan middelen gebonden stoornissen (28%), stoornissen in de impulsbeheersing (21%), persoonlijkheidsstoornissen (21%), schizofrenie en andere psychotische stoornissen (16%), en seksuele en genderidentiteitsstoornissen (10%).

1 M. Vanden Hende, K. Caris & L. De Block-Bury, Ontgrendeld: Beschrijvend wetenschappelijk onderzoek naar geïnterneerden met een verstandelijke handicap en hun verblijf in de Vlaamse gevangenissen, Gent: Academia Press, 2005, pp. 32-34.

2 Zie ook de cijfers van Vanden Hende, Caris & De Block-Bury, 2005, met betrekking tot de CBM Gent.

Wat gepleegde feiten betreft komen het vaakst misdaden en wanbedrijven tegen de openbare zeden (25%) voor, gevolgd door vermogensdelicten (23%) en delicten tegen personen (18%) of combinaties van twee van hoger genoemde (33%). De rest van de inbreuken bevatte een drugscomponent. Opmerkelijk is dat 25% van de geïnterneerden feiten pleegde tegen de openbare zeden, terwijl bij slechts 10% van deze geïnterneerden een seksuele stoornis werd gediagnosticeerd.

Heel wat geïnterneerden met een verstandelijke handicap hebben een hulpverleningsverleden. Onderscheid werd gemaakt tussen psychiatrische hulpverlening, gehandicapenzorg, verblijf in een internaat of home (niet verder gespecificeerd naar sector), bijzondere jeugdzorg (problematische opvoedingssituaties: POS, of een als misdrijf omschreven feit: MOF), en pleegzorg. De grootste groep geïnterneerden werd vóór de internering ooit begeleid binnen de psychiatrie (39%, gemiddeld 13 maanden). Eén op vijf (21%) werd begeleid vanuit gehandicapenzorg (gemiddeld 67 maanden), 14% door een internaat of home (gemiddeld 26 maanden), 11% vanuit de bijzondere jeugdzorg omwille van problematische opvoedingssituaties (gemiddeld 7 maanden), 6% vanuit de pleegzorg (gemiddeld 13 maanden) en 4% vanuit de bijzondere jeugdzorg omwille van delicten (gemiddeld 13 maanden).

Van de totale groep was 58% vrij op proef en zat 39% opgesloten in een strafinrichting (de overigen waren geseind, of van hen was de status onbekend). Van de eerste groep werd 47% begeleid door een psychiatrische dienst, 24% door de gehandicapensector, en bij 28% was sprake van ambulante reclassering. De geïnterneerden in strafinrichtingen zaten overwegend in Merksplas (62%) en Gent (17%). De overigen waren opgesloten in Antwerpen (n=6), Brugge (n=6), Turnhout (n=5) en in Leuven, Vorst en Dendermonde (n=5).

De doelgroep van de specifieke VAPH-settings vormt globaal een goede weerspiegeling van de totale populatie van geïnterneerden met een verstandelijke handicap, op vlak van geslacht, leeftijd en aard van de misdrijven. Slechts op enkele kenmerken zien we opvallende verschillen. Van de cliënten die residentiële begeleid worden door het VAPH, heeft een groter percentage (45%) al eerder in een zorginstelling verbleven. Opvallend is tevens dat in de specifieke VAPH-settings proportioneel minder geïnterneerden begeleid worden met een psychiatrische stoornis (57%). Zij begeleiden relatief gezien minder geïnterneerden met verslavingsproblemen, persoonlijkheidsstoornissen, en schizofrene en andere psychotische stoornissen. De cliënten die begeleid worden door de specifieke VAPH-settings hebben relatief gezien ook een iets langere (vooral residentiële) hulpverleningsgeschiedenis in de gehandicapenzorg, de psychiatrie en/of de bijzondere jeugdzorg.

Het zorgaanbod voor de verstandelijke gehandicapte geïnterneerde

Sedert enkele jaren voert het VAPH een specifiek beleid ten aanzien van geïnterneerden met een verstandelijke handicap. Het huidige hulpverleningsaanbod dat door het VAPH gesubsidieerd wordt, bestaat vooreerst uit ambulante begeleiding van geïnterneerden met een verstandelijke handicap opgesloten in een strafinrichting. Met Centrum OBRA en 't Zwart Goor is een convenant afgesloten waarmee een aantal plaatsen dagcentrum kan omgezet worden naar ambulante begeleidingen voor geïnterneerden met een verstandelijke handicap. Ambulant betekent hier dat deze diensten van buiten de gevangenis zorg aanbieden binnen in de gevangenis. Het gaat om de werkingen Ontgrendeld en A.B.A.G.G. (Ambulante Begeleiding Aan Geïnterneerden met een verstandelijke beperking in de Gevangenis) die werkzaam zijn in de gevangenis van Gent respectievelijk, de gevangenis van Merksplas. Daarnaast subsidieert het VAPH drie residentiële units met een erkenning 'tehuis niet-werkenden' die opvang bieden aan mensen met een verstandelijke handicap die uit een strafinrichting komen. Het gaat om Amanis, vanuit 't Zwart Goor, Limes, vanuit Sint Ferdinand, en Itinera, vanuit Sint Idesbald. In het kader van het onderzoeksproject werden deze projecten bezocht.

Vijf projecten

Werking Ontgrendeld is een project van Centrum OBRA. Centrum OBRA is een dagcentrum voor personen met een handicap te Evergem. In oktober 2001 werd samen met de directie en het personeel van de Nieuwe Wandeling, de gevangenis van Gent, een werking opgestart voor geïnterneerde personen met een verstandelijke handicap in deze gevangenis. De werking kreeg de naam 'Werking Ontgrendeld' mee. In 2003 werd deze werking door het VAPH erkend in de werkvorm van 'dagcentrum' voor 16 deelnemers. Door middel van een convenantsregeling kunnen deze plaatsen dagcentrum omgezet worden naar ambulante begeleidingen. In 2007 namen 60 geïnterneerden deel aan de werking, gemiddeld 26 deelnemers per maand.

A.B.A.G.G. en *Amanis* zijn beide projecten van 't Zwart Goor. Het dienstverleningscentrum 't Zwart Goor behoort tot de Groep Emmaüs, een koepel van organisaties voor gezondheids- en welzijnszorg. In 't Zwart Goor kunnen personen met een beperking terecht in het tehuis niet-werkenden, het dagcentrum of de dienst 'Beschermd Wonen' en dit op verschillende vestigingsplaatsen. Reeds vanaf 1996 ondersteunde 't Zwart Goor medewerkers van de gevangenissen van Merksplas en Turnhout in de opvang van geïnterneerden met een

verstandelijke handicap. Sedert 2002 kreeg men voor deze werking een erkenning van het VAPH in de werkvorm van 'dagcentrum' voor 16 deelnemers. Door middel van een convenantsregeling kunnen deze plaatsen dagcentrum omgezet worden naar ambulante begeleidingen. Het project kreeg dan ook de naam A.B.A.G.G.: Ambulante Begeleiding Aan Geïnterneerden met een verstandelijke beperking in de Gevangenis. In 2007 werd een 80-tal personen begeleid in de strafinrichting van Merksplas. Daarnaast biedt 't Zwart Goor sedert 2006 ook residentiële opvang voor geïnterneerden met een verstandelijke handicap die in de gevangenis verblijven. Het is daartoe door het VAPH erkend voor 10 plaatsen in het stelsel 'tehuis niet-werkenden'. Deze residentiële plaatsen situeren zich momenteel binnen de leefgroepen van het project Amanis in Sint-Antonius-Zoersel. De erkenning laat echter toe om de geïnterneerden op te vangen in andere projecten binnen de werking van het dienstverleningscentrum 't Zwart Goor op één van de andere locaties. In functie van de individuele vraagstelling van de geïnterneerde kan binnen het gehele aanbod gezocht worden naar de meest geschikte plaats. In Amanis worden de geïnterneerden verdeeld over vier leefgroepen, afhankelijk van de aandachts- en werkpunten.

Limes is een residentiële unit voor geïnterneerden met een verstandelijke handicap, ressorterend onder het Orthopedagogisch centrum Sint-Ferdinand, dat een erkenning heeft als internaat, semi-internaat, dagcentrum, arbeidszorgcentrum, tehuis voor werkenden, tehuis voor niet-werkenden, beschermd wonen en begeleid wonen, en dit op verschillende vestigingsplaatsen. De unit heeft een erkenning voor de opvang van 10 geïnterneerden met een verstandelijke handicap en/of gedrags- of emotionele stoornissen in het stelsel 'tehuis niet-werkenden'. Hij is gelokaliseerd op het domein van het psychiatrisch centrum Ziekeren te Sint-Truiden. De eerste bewoners kwamen toe in maart 2007. In *Limes* verblijven op dit ogenblik tien medium risk geïnterneerde mannen met een verstandelijke handicap.

Ten slotte is er *Itinera*, een residentiële unit voor geïnterneerden met een verstandelijke handicap. Hij ressorteert onder Sint-Idesbald, dat een erkenning heeft als internaat, semi-internaat, dagcentrum, tehuis voor werkenden, tehuis voor niet-werkenden, beschermd wonen en begeleid wonen, en dit op verschillende vestigingsplaatsen. De unit heeft sedert 2005 een erkenning voor de opvang van 10 geïnterneerden met een handicap in het stelsel 'tehuis niet-werkenden', met maximum 6 bedden in type 'nursing'. *Itinera* is gelokaliseerd op het domein van het psychiatrisch centrum Sint-Amandus te Beernem. In *Itinera* verblijven op dit ogenblik tien geïnterneerde mannen met een verstandelijke handicap.

Doelstellingen en werkingsprincipes

De missie van de VAPH-initiatieven voor de doelgroep bestaat erin ondersteuning te bieden aan geïnterneerden met een (verstandelijke) handicap om een zo menswaardig en kwaliteitsvol mogelijk leven te kunnen leiden. De ambulante projecten stellen re-integratie van de geïnterneerde als doel voorop. Hun werking is erop gericht de persoon voor te bereiden op en toe te leiden naar een aangepaste woonvorm, werksituatie en/of behandelings- en begeleidingsaanbod. De residentiële units verschillen in de mate waarin ze het eigen aanbod als een tussenstap dan wel als een blijvende thuis beschouwen.

Alle projecten gaan uit van de visie dat geïnterneerden met een (verstandelijke) handicap volwaardige mensen zijn die ondersteuning en zorg nodig hebben om hun leven opnieuw op de rails te krijgen. In dat kader is de gevangenis geen gepaste omgeving om geïnterneerden met een (verstandelijke) handicap op te vangen, zonder dat hun delicten en/of forensisch verleden daarmee ontkend worden. In alle projecten staat de kwaliteit van het levenskader centraal. Belangrijke hefboomen daartoe zijn: re-integratie en participatie in de samenleving, keuze en controle voor de persoon, verbondenheid in sociale relaties, respect en waardering voor de geïnterneerde als persoon en het kunnen ontwikkelen en tonen van competenties.

Voor de ambulante projecten gelden het onderworpen zijn aan een interneringsmaatregel, het verblijven in de gevangenis, het hebben van een handicap, het ingeschreven en erkend zijn door het VAPH (of minstens ervoor in aanmerking komen) en het perspectief hebben op re-integratie in de samenleving als erkenningsvoorwaarden. De residentiële units richten zich op mensen met een licht of matig verstandelijke handicap, die geïnterneerd zijn, bij aanmelding in de gevangenis verblijven en beschikken over een toegangsticket voor een 'tehuis niet-werkenden' van het VAPH of ervoor in aanmerking komen.

Alle projecten ontwikkelden een agogisch activiteiten-aanbod waarin het werken aan persoonlijke ontplooiing en groei centraal staat. In de ambulante projecten wordt dit aanbod sterk gekleurd door de context van de gevangenis. In de residentiële units verschilt het aanbod niet erg van het klassieke aanbod van een 'tehuis voor niet-werkenden'. Alleen de specificiteit en de complexiteit van het doelpubliek en de noodzaak om gericht om te gaan met gevaar- en risicosituaties zijn verschillend. In alle projecten wordt er veel aandacht besteed aan activiteiten op het vlak van redzaamheid, zowel tijdens individuele begeleidingsmomenten als tijdens groeps- en vormingsactiviteiten. Er is in alle projecten een uitgebreid en gevarieerd aanbod van dag- en vrijetijdsbesteding voor de geïnterneerden

met een handicap.

De projecten besteden op diverse manieren aandacht aan het lichamelijke en het sociaal-emotionele welbevinden van de cliënten. In alle projecten kunnen de geïnterneerden voor gesprekken terecht bij een individuele begeleider en worden er vormingspakketten aangeboden over sociaal-emotionele vaardigheden. In de residentiële units ligt een sterk accent op het creëren van een aangepast leef- en behandelingsklimaat waarin cliënten emotionele rust en veiligheid kunnen vinden. Daarnaast is er een divers aanbod van (individuele en groepsgerichte) therapieën. Ondanks de hoge prevalentie van psychiatrische problematieken bij de geïnterneerden met een verstandelijke handicap, is de inzet van psychotherapie in de verschillende projecten eerder beperkt. Het opbouwen van een ondersteunend sociaal netwerk is de belangrijkste uitdaging. Geïnterneerden zijn vaak door vrienden en familie in de steek gelaten. Men poogt voeling te krijgen met familie of vrienden, en hen zoveel mogelijk bij de werking te betrekken. Toch is men zich ook bewust van de mogelijke negatieve invloed van het gezin op de geïnterneerde en/of van het feit dat sommige gezinnen niet sterk genoeg zijn om hun geïnterneerd familielid houvast en veiligheid te bieden.

De projecten besteden veel aandacht aan het inschatten van en het omgaan met gevaar- en risicosituaties. Daarbij wordt in eerste instantie gebruik gemaakt van het CBM-dossier dat een expliciete beoordeling omvat van de risico's. De residentiële units verschillen in de mate waarin ze als open of gesloten te typeren zijn, maar hanteren alle duidelijke huisregels om de veiligheid van de bewoners en de begeleiders te verzekeren. Er wordt ook op een gerichte wijze omgegaan met ernstig acting out gedrag.

De projecten hanteren veel gelijkaardige werkingsprincipes, al zijn er ook duidelijke accentverschillen. Alle projecten leggen veel nadruk op een brede en genuanceerde beeldvorming van de geïnterneerde met een (verstandelijke) handicap en werken met individuele handelingsplannen. Er wordt steeds op één of andere manier gefaseerd gewerkt, met een graduele toekenning van nieuwe vrijheden, maar de concrete wijze waarop dit gebeurt en de mate waarin, verschillen tussen de projecten. Hoewel alle projecten streven naar een evenwicht tussen individueel en groepsgericht werken, ligt de verhouding tussen beide componenten in de verschillende projecten verschillend. Alle projecten willen de geïnterneerden nieuwe kansen geven op participatie in de samenleving. Men gaat heel duidelijk op zoek naar mogelijkheden om geïnterneerden met een (verstandelijke) handicap te laten deelnemen aan vrijetijds- en werkactiviteiten in de samenleving. Uit het onderzoek bleek het inclusief werken echter het meest uitgesproken in de werkingen van Ontgrendeld

en Itinera. In de andere projecten wordt een iets meer 'beschermend' aanbod gerealiseerd dat specifiek is voor de doelgroep en veelal op het terrein van de voorziening plaatsvindt. De leefomgeving wordt in alle projecten duidelijk gestructureerd. Het zorgen voor een duidelijke structuur en welomschreven verwachtingen biedt houvast en een gevoel van veiligheid aan de geïnterneerden. In alle projecten is er op individueel en op groepsniveau inspraak en participatie.

Wat de personeelsomkadering betreft heeft ieder project een vrij uitgebreid team van directe begeleiders dat over het algemeen bestaat uit mensen met verschillende opleidingen. Stafmedewerkers met onder andere een coördinator, een ortho-agoog/psycholoog en in sommige projecten een psychiater en een maatschappelijk werker, ondersteunen dit team. Elk team legt evenwel verschillende accenten. In A.B.A.G.G. bijvoorbeeld voert een psychologisch assistent de diagnose uit, terwijl in Ontgrendeld een seksuologe is tewerkgesteld. In alle projecten komt men wekelijks of tweewekelijks samen met het volledige team. In diverse projecten bestaan daarnaast eerder beleidsgerichte overlegstructuren.

De ambulante projecten werken samen met verschillende andere diensten die actief zijn binnen (vb. de PSD) en buiten de strafinrichting. De residentiële units hebben over het algemeen weinig contacten met de gevangenis. De contacten met justitie verlopen voornamelijk via de CBM en de justitieassistent. De residentiële units doen regelmatig beroep op het personeel of de diensten van het psychiatrisch centrum waarbinnen ze gesitueerd zijn en/of op het breder geheel waartoe ze behoren. Ze hebben ook een netwerk uitgebouwd met specialisten buitenshuis en met externen voor het realiseren van hun activiteitenaanbod.

Knelpunten in het zorgaanbod

Ons onderzoek heeft aangetoond dat zowel de ambulante als de residentiële projecten die gesubsidieerd worden door het VAPH en die zich richten op geïnterneerden met een (verstandelijke) handicap, een voortrekkersrol spelen in het begeleiden van deze doelgroep. Omwille van de complexe en specifieke problematiek van deze mensen en de bijzondere context waarin deze projecten werken, vormt het begeleiden van deze doelgroep een grote uitdaging en een zoekproces waar de projecten op een systematische en doordachte manier mee bezig zijn. Het lijkt wenselijk dat hun belangrijke rol en betekenis ook beleidsmatig erkend en gewaardeerd wordt. Het is duidelijk dat zowel de ambulante als de residentiële VAPH-projecten in zeer grote mate bijdragen aan de doelstellingen van het strategisch plan, met name *"het recht waarborgen van alle gedetineerden en hun directe sociale omgeving*

op een integrale en kwaliteitsvolle hulp- en dienstverlening zodat ook zij zich harmonisch en volwaardig kunnen ontplooiën in de samenleving”.

Dit aanbod kan evenwel een aantal bestaande knelpunten niet verdoezelen. Deze knelpunten situeren zich op het vlak van de financiële omkadering, het aanbod van vorming en interne bijscholing van personeel, de infrastructuur, de erkenning van de doelgroep in het VAPH, de doorstroom naar de ‘reguliere’ settings binnen de gehandicaptenzorg, en het gebrek aan samenwerking tussen de sectoren van de gehandicaptenzorg, gezondheidszorg en justitie op beleidsniveau.

Uitbreiden van het aanbod voor de doelgroep

Van de 283 geïnterneerden met een verstandelijke handicap die op 31 december 2007 een dossier hadden bij de CBM van Gent, Antwerpen of Leuven, werd volgens de dossiers slechts 22% (n=61) begeleid door de specifieke settings van het VAPH. Hoewel dit cijfer het reële aanbod wellicht wat onderschat blijft er een grote discrepantie bestaan tussen het aantal geïdentificeerde dossiers van geïnterneerden met een verstandelijke handicap en het aantal mensen dat in begeleiding is bij door het VAPH erkende diensten. De twee ambulante projecten van het VAPH (Ontgrendeld en A.B.A.G.G.) hebben een erkenning en een personeelsomkadering voor 16 cliënten, maar begeleiden dagelijks ongeveer 30 cliënten in de gevangenis van Gent en ongeveer 70 cliënten in de gevangenis van Merksplas. Zij bereiken daarmee met beperkte middelen het grootste deel van de al geïdentificeerde populatie in de strafinrichtingen. Toch dient de personeelsomkadering voor de ambulante projecten meer in overeenstemming gebracht te worden met het reële aantal cliënten dat begeleid wordt. Bovendien worden nog niet alle verstandelijk gehandicapten bereikt. Door een betere diagnosestelling zal men trouwens meer mensen met een handicap kunnen identificeren. En vooraleer men van de zorg door het VAPH kan genieten dient men ‘ingeschreven te worden’ als VAPH-gerechtigde. Een kleine helft van de geïnterneerden die wij in dit onderzoek geïdentificeerd hebben, was niet ingeschreven bij het VAPH. Ten slotte zouden idealiter de ambulante projecten zich ook moeten kunnen richten op gedetineerden met een handicap van wie de zaak nog dient voor te komen, beklaagden, personen die in voorarrest zitten etc.

Wat het residentiële aanbod betreft, is de discrepantie tussen het aantal geïdentificeerde geïnterneerden met een verstandelijke handicap en het aantal mensen dat in begeleiding is nog groter. Slechts 24% van de geïnterneerden met een verstandelijke handicap vrij op proef, wordt begeleid vanuit de gehandicaptenzorg: ongeveer de helft vanuit de ‘specifieke’ residentiële units en de helft vanuit ‘reguliere’ ambulante of resi-

dentiële settings die gesubsidieerd worden door het VAPH. Een uitbreiding van het specifieke residentiële aanbod vanuit het VAPH voor geïnterneerden met een verstandelijke handicap is dus wenselijk. Voor hoeveel geïnterneerden een extra aanbod nodig of wenselijk is, is evenwel moeilijk te beantwoorden. Vooreerst hebben niet alle geïnterneerden vrij op proef nood aan residentiële begeleiding of opvang. Anderen worden reeds opgevangen binnen de psychiatrie. Op basis van ons onderzoek kunnen we evenwel niet aangeven of deze mensen daar adequaat begeleid worden, dan wel beter zouden kunnen opgevangen worden in een specifiek VAPH-aanbod. Volgens de CRZ-gegevens³ eind 2008 stonden 19 geïnterneerden op de wachtlijst voor een tehuis voor niet-werkenden en 14 voor begeleid of beschermd wonen.

Wat de doelgroep betreft valt het ook op dat onder de geïnterneerden die begeleid worden door de specifieke VAPH-projecten, er minder mensen zijn met psychiatrische stoornissen dan onder de geïnterneerden die niet begeleid worden door het VAPH. Het VAPH begeleidt bovendien relatief gezien minder geïnterneerden met verslavingsproblemen, persoonlijkheidsstoornissen en schizofrenie en andere psychotische stoornissen. Dit is wellicht ten dele het gevolg van de opnamepolitiek van enkele van de residentiële projecten. De meerderheid (69%) van de geïnterneerden met een verstandelijke handicap lijdt aan één of meer psychiatrische stoornissen. De residentiële units moeten voldoende toegerust worden om mensen met een dergelijke complexe problematiek te kunnen opvangen. Samenwerking met de psychiatrie dient verder uitgebouwd te worden.

Zowel in de ambulante als in de residentiële projecten wordt een zeer uitgesproken agogisch aanbod gedaan waarin het werken aan persoonlijke ontwikkeling en groei centraal staat. Er wordt veel aandacht besteed aan het zo zelfstandig mogelijk kunnen functioneren, het kunnen uitvoeren van een zinvolle dag- en vrijetijdsbesteding en het bevorderen van het socio-emotioneel welbevinden van de betrokkenen. Dit agogisch aanbod in een aangepast leef- en behandelingsklimaat is geïnspireerd vanuit een ortho(ped)agogisch kader. Het vormt ons inziens de kracht van het specifieke aanbod. Het staat echter in contrast met het behandelingsaanbod ten aanzien van geïnterneerden met een verstandelijke handicap dat we in de literatuur aantreffen en dat sterk (cognitief) gedragstherapeutisch georiënteerd is. Dit beeld is wellicht wat vertekend ten gevolge van een bepaalde publicatiepolitiek en van de grote aandacht voor effectstudies in het kader van een ‘evidence based’ beleid. De discrepantie tussen het Vlaamse ‘agogische’ aanbod enerzijds en het internationale ‘(cognitief) gedragstherapeutische’ aanbod anderzijds, doet wel vragen rijzen.

³ Centrale Registratie Zorgvragen, die gebeurt door het VAPH.

Er dient ook meer geïnvesteerd te worden in vorming en bijscholing van begeleiders. Dat kan zowel gericht zijn op bepaalde problematieken (seksuele delinquentie, psychiatrische problematieken), als op behandelings- en begeleidingsvormen.

De projecten botsen soms op bepaalde beperkingen in de regelgeving van het VAPH. Zo kunnen geïnterneerden die opgevangen worden in de residentiële units, omwille van de erkenning als 'tehuis niet-werkenden', geen individueel arbeidstraject volgen in het reguliere circuit. Meer flexibiliteit in de regelgeving is dus nodig om het vinden van aangepaste woon- en werkvormen voor deze groep van mensen beter mogelijk te maken.

Uitdagingen voor reguliere diensten en voorzieningen binnen VAPH

Veel geïnterneerden hebben reeds een lange hulpverleningsgeschiedenis achter de rug vóór ze geïnterneerd werden. De VAPH-organisaties moeten sterker inzetten op een preventief beleid op vlak van delinquentie bij personen met een verstandelijke handicap, zowel bij minderjarigen als bij volwassenen. Door aan mensen met een handicap en ernstige gedrags- en/of psychische problematiek sneller gespecialiseerde opvang te bieden, kan men preventief werken en vermijden dat mensen pas begeleid worden nadat ze een delict gepleegd hebben.

Zowel de ambulante als twee van de drie residentiële projecten beogen de re-integratie van de geïnterneerde met een (verstandelijke) handicap. Ze willen de geïnterneerden voorbereiden op en laten doorstromen naar een geschikte woonvorm, werksituatie en/of begeleidings- en behandelingsaanbod. De projecten ervaren duidelijk moeilijkheden bij het realiseren van deze doelstelling, enerzijds omwille van de beperkte beschikbaarheid en de lange wachtlijsten in het aanbod van zorg en ondersteuning voor mensen met een (verstandelijke) handicap, anderzijds omwille van het gebrek aan geschikte gespecialiseerde settings die voldoende veiligheids garanties bieden om geïnterneerden op te vangen. De projecten ervaren een beperkte bereidheid van 'reguliere' diensten en voorzieningen binnen de gehandicaptenzorg om de doelgroep van mensen met een (verstandelijke) handicap en ernstige gedrags- en/of psychiatrische problematiek op te vangen. Een dubbele benadering is dan ook wenselijk: enerzijds een uitbreiding van het specifieke residentiële aanbod voor geïnterneerden met een handicap en ernstige gedrags- en/of psychische problemen, anderzijds het voorzien van stimulansen en incentives voor de 'reguliere' diensten en voorzieningen binnen het VAPH die extra inspanningen willen leveren om deze doelgroep op te vangen. Het VAPH zou dit kunnen stimuleren via het uitbreidingsbeleid en/of door flexibiliteit in de regelgeving. Ook een differentiële financiering

van voorzieningen op basis van de zorgzwaarte van cliënten (waarbij ernstige gedrags- en/of psychische problematiek een verzwarende factor is) kan hiertoe bijdragen. De drempel voor reguliere diensten of voorzieningen om geïnterneerden op te vangen, zou ook kunnen verlaagd worden door een proefperiode van een aantal maanden te voorzien, waarin een terugkeer naar de gevangenis of naar de residentiële unit mogelijk is. Het ontwikkelen van aangepast instrumentarium om een adequate inschatting te kunnen maken van gevaar- en risicosituaties, zou ook nuttig kunnen zijn in dit verband.

Samenwerking VAPH – geestelijke gezondheidszorg – justitie

Hoewel de wil en de eerste aanzetten tot samenwerking op de werkvloer aanwezig zijn, ervaren de projecten dat de samenwerking tussen de sectoren gehandicaptenzorg, geestelijke gezondheidszorg en justitie op beleidsmatig vlak niet altijd even vlot verloopt. Intersectorale afstemming en intensivering van de intersectorale dialoog inzake het beleid ten aanzien van de doelgroep zijn nodig.

Op beleidsvlak is opvolging nodig van de effecten van diverse vernieuwingen ten aanzien van de doelgroep. Zo is niet duidelijk welke gevolgen de nieuwe strafuitvoeringsrechtbanken en de nieuwe regelgeving omtrent geïnterneerden zullen hebben op de instroom en de trajecten van de geïnterneerden met een handicap in de VAPH-projecten. Ook is niet duidelijk in welke mate nieuwe initiatieven op het vlak van forensische psychiatrie implicaties zullen hebben en nieuwe mogelijkheden zullen bieden voor de opvang van geïnterneerden met een (verstandelijke) handicap en bijkomende psychiatrische problematiek. Een werkgroep op beleidsniveau waarin vertegenwoordigers van de drie sectoren vertegenwoordigd zijn, is essentieel om deze evoluties en de gevolgen ervan op te volgen. Dit zou tevens de versnippering van het overleg tussen de beleidsinstanties kunnen tegengaan.

Ook op de werkvloer zelf is verdere afstemming tussen welzijnszorg en justitie nodig: samenwerking van de VAPH-projecten met justitieassistenten en de CBM, inzake afspraken over de formulering en de naleving van de voorwaarden en de opvolging van dossiers. In de gevangenis lijkt het verder uitbouwen van de samenwerking van belang tussen de verantwoordelijken en medewerkers van de ambulante VAPH-projecten enerzijds en de zorgteams, de medewerkers van de psychosociale dienst en de beleidsmedewerkers in de gevangenis anderzijds. Het in het strategisch plan voorziene structureel overleg tussen de beleidsmedewerker, het inrichtingshoofd, de vertegenwoordigers van de hulp- en dienstverlening en het personeel van de gevangenis dient verder gecontinueerd en/of uitgebouwd te worden.

De verlossing is nabij Fatik sprak met Shadd Maruna

Tom Daems en Luc Robert*

Op 15 december 2009 was Shadd Maruna te gast in Leuven, waar hij een onderzoeksseminarie bijwoonde over het stopzetten van een criminele carrière. Maruna is professor aan het Institute of Criminology and Criminal Justice van Queen's University te Belfast, Noord-Ierland. Eerder verrichtte hij onderzoek en doceerde hij in New York (1998-2001) en Cambridge (2001-2005). In zijn werk behandelt hij onder meer *desistance*, re-integratie, *resettlement*, narratieve psychologie en sinds kort ook *redemption*. In 2004 ontving hij voor zijn boek *Making Good. How ex-convicts reform and rebuild their lives* (2001) de Michael J. Hindelang prijs van de Amerikaanse Vereniging voor Criminologie. Maruna is op korte tijd uitgegroeid tot een autoriteit binnen zijn onderzoeksdomein, dat boeiende aanknopingspunten heeft met de thema's waar FATIK zich wil op richten. Een interview met FATIK ontbrak tot dusver nog op zijn indrukwekkende erelijst. De onderstaande ideeënuitswisseling past daar een mouw aan.¹

FATIK: Het afgelopen decennium kreeg de studie van desistance heel wat aandacht. Uzelf hebt hier een belangrijke rol in gespeeld. Hoe zou u desistance omschrijven?

Shadd Maruna: Het gemakkelijke antwoord is dat *desistance* eenvoudigweg de afwezigheid is van wets-overtredingen gedurende een langere periode bij die personen die voorheen betrokken waren in voortduurende patronen van criminaliteit. Met andere woorden: *desisting* is wat elke justitieassistent hoopt dat zijn of haar cliënten zullen doen. De meer subtiele en wellicht meer belangrijke betekenis van *desistance* is dat dit proces begrepen wordt als 'natuurlijk' of 'organisch'. Belangrijk daarbij is dat het idee van *desistance* groeide uit de literatuur over criminele carrières of levensloop-criminologie en dat de oorspronkelijke term die in de literatuur werd gebruikt, 'spontane *desistance*' was – namelijk dat individuen 'op eigen kracht' veranderen, en dit tegenover gerehabiliteerd worden door de staat. Ik heb eerder gesteld dat dit onderscheid eigenlijk fout is. Nochtans focust *desistance* onderzoek nog steeds op processen die als het ware vanzelf plaatsgrijpen in de

sociale omgeving, eerder dan dat er gebruik gemaakt wordt van assumpties van het medisch model, dat het 'behandeling' is die tot veranderingen in effecten leidt.

FATIK: Hoe verklaart u dat dit thema recentelijk zo veel aandacht heeft gekregen?

Shadd Maruna: Dat is een goede vraag. Een aantal factoren spelen hierin mee, denk ik. Een belangrijke factor was dat het National Institute of Justice (NIJ) in de regeerperiode van Clinton (en NIJ Directeur Jeremy Travis in het bijzonder) voor de eerste keer aandacht vroeg voor het hoge aantal mensen dat ieder jaar de gevangenis verlaat in de Verenigde Staten. Amerika had gedurende twee decennia tegen een duizelingwekkend tempo burgers opgesloten, maar om de één of andere reden had het niet gerealiseerd dat 'ze allemaal terugkeren', zo'n 650.000 per jaar – totdat Travis dit aankaartte in 2000. Travis vroeg of staten echt voorbereid waren op de terugkeer van zoveel ex-gedetineerden en het antwoord was duidelijk 'nee'. Sinds dat rapport werd het thema '*re-entry*' (of de re-integratie van ex-gedetineerden) één van de best gefinancierde en meest ruim bediscussieerde thema's in de Verenigde Staten – voorheen was mijn boek zowat de enige recente literatuur die over het thema beschikbaar was. Ik bevond me dus echt wel op het juiste moment op de juiste plek. Sindsdien hebben er *desistance* studies plaatsgevonden in een dozijn of meer steden wereldwijd, die soms ook de methodologie toepassen die ik gebruikte in Liverpool.

FATIK: De afgelopen jaren gebruikt u vaak de term 'redemption' ('verlossing', 'bevrijding', 'redding'), zoals onlangs nog op het Congres van de Europese Vereniging voor Criminologie, in september 2009 te Slovenië, waar u sprak over 'redeeming redemption'. Wat maakt deze wat ouderwetse en religieus beladen term zo aantrekkelijk voor u?

Shadd Maruna: Ik gebruik de term *redemption* reeds gedurende een decennium in een seculiere context, maar je hebt gelijk dat het concept mij recent uitermate is beginnen boeien – tot op het punt dat ik momenteel een boek schrijf over *redemption*. Eén van de redenen

* Tom Daems is postdoctoraal onderzoeker Fonds voor Wetenschappelijk Onderzoek – Vlaanderen (FWO), Instituut voor Strafrecht en Levens Instituut voor Criminologie (LINC), K.U. Leuven.

Luc Robert is praktijkassistent, Levens Instituut voor Criminologie (LINC), K.U. Leuven.

¹ Referenties naar teksten doorheen het interview werden door ons toegevoegd. We verwijzen de lezer tevens naar Maruna's webstek, waarop meerdere van zijn teksten vrij toegankelijk zijn <http://www.shaddmaruna.info>.

waarom ik dit doe, is omdat het woord altijd reactie uitlokt. Ik heb toehoorders gehad (zowel uitermate religieuze mensen als strijdlustige atheïsten) die rood aanlopen van woede over mijn gebruik van de term, en dat zet mij aan tot nadenken, er moet iets belangrijks zijn aan het concept dat het zo taboe is. Naar mijn mening zouden er geen taboes mogen zijn in de wetenschap. Daarenboven is er simpelweg geen ander woord in de Engelse taal voor *redemption*, zoals ik het woord begrijp. Iemand raadde me aan om het woord 'verandering' te gebruiken als een alternatief, omdat dit niet de normatieve bijklanken heeft die *redemption* heeft. Maar *redemption* is zoveel meer dan louter verandering. Neem bijvoorbeeld deze vraag: 'Heeft Tony Blair zichzelf 'verlost' (*redeemed*) sinds hij niet langer Premier is?' Dat is iets gans anders dan vragen of Tony Blair veranderd is. Natuurlijk is hij veranderd. Hij draagt een andere das, hij veranderde zijn haartooi, hij veranderde zelfs van job. Wij allen veranderen de hele tijd, maar heeft hij zich 'verlost'? Dat is een meer omvattende en veel interessantere vraag. De filosofe Linda Radzik definieert *redemption* als "a restoration of status, standing or value. ... An improvement in the deserved evaluation of the wrongdoer." Dat is net waar ik in geïnteresseerd ben, en om die reden gebruik ik dus het woord *redemption*. Het is grappig om vaststellen dat we over een ander woord beschikken dat precies deze betekenis kent: *rehabilitation*. Maar vandaag is die term spijtig genoeg overgenomen door aanhangers van het medisch model die het als een synoniem aanwenden voor termen zoals 'behandeling' of *corrections* welke ficties zijn waar ik grotendeels niet in geïnteresseerd ben.

FATIK: Waar zit volgens u de band met de desistance agenda?

Shadd Maruna: Wel, de twee termen zijn gelijkaardig, maar niet hetzelfde. *Desistance* is een concept dat betrekking heeft op gedrag (het betekent simpelweg de afwezigheid van wetsovertredend gedrag). Men kan stoppen met criminaliteit zonder noodzakelijk zichzelf 'verlost' te hebben. Maar de twee zijn nauw verbonden in het echte leven. Om op langere termijn succesvol te stoppen met criminaliteit, moet men namelijk over het algemeen voor zichzelf uitmaken (op normatief, moreel vlak) dat men nu een 'nieuw persoon' is. Ik noem dit een '*redemption script*' en hoewel het niet noodzakelijk is voor *desistance*, helpt het dit proces in niet geringe mate.

FATIK: In het verleden hebt u geschreven over zogenaamde 're-entry courts'. Wat zijn dit?

Shadd Maruna: Dit is een ander idee dat bij Travis, Janet Reno en de Clinton Administratie opdook en dat parallellen heeft met de '*drug courts*' en andere meer gekende voorbeelden van *therapeutic jurisprudence*. Het idee is om de kracht van het rechtbanksysteem te kanaliseren in het proces van invrijheidstelling en re-integratie. Invrijheidgestelde gedetineerden ontmoeten rechters (eerder dan justitieassistenten) in de setting van een rechtzaal om over hun vooruitgang te rapporteren met betrekking tot het veranderen van hun leven.

FATIK: Bent u een voorstander van dergelijke rechtbanken?

Shadd Maruna: Nee, maar ik ben er evenmin een tegenstander van. Ik denk dat het een interessante innovatie is die heel wat boeiende thema's opent. In het bijzonder: ik ben geboeid door de rituele kracht van rechtbanken, die traditioneel gebruikt worden ten dienste van wat ook wel 'degradatie-ceremonieën' worden genoemd.² Waarom zouden we niet trachten om diezelfde rituele kracht te gebruiken om personen als officieel en formeel 'verlost' te verklaren? Voor mij hebben *re-entry courts* de mogelijkheid om '*courts of redemption*' te worden en om de wijze waarop we over *justice* denken echt te omwentelen.

FATIK: In de vakliteratuur komt de band tussen opsluiting en desistance slechts marginaal aan bod. Uw werk vormt daar één van de weinige uitzonderingen op. Kan u ons toelichten wat uw onderzoek aantoonde over de impact van een gevangenisstraf op desistance (en ook op recidive, wat u zelf 'de andere kant van hetzelfde fenomeen' noemt)?

Shadd Maruna: Interessant genoeg heeft mijn werk, net zoals het merendeel van het beschikbare onderzoek, hierover niet veel te zeggen. Ik heb het echter wel in mijn werk aangeraakt, omdat ik er van overtuigd ben dat het een cruciale vraag is. Het hoofdstuk dat ik daarover met Hans Toch geschreven heb, kwam er op vraag van de redacteurs van het boek.³ Dat hoofdstuk krijgt veel aandacht, hoewel we daarin eerder vragen stellen dan antwoorden geven. Ik denk dat er veel vraag is naar meer inzicht over de invloed van de gevangeniservaring voor iemands kansen vanaf een invrijheidstelling. We weten dat een relatie tussen beide moet bestaan, maar het beste onderzoek daarover stelt dat – zodra we grote aantallen bekijken – opsluiting geen sterke invloed op recidive lijkt te hebben. De gevangenis 'verbetert' niet of 'schrikt' mensen niet af en leidt niet tot minder recidive, maar tegelijkertijd zijn gevangenis 'scholen voor criminaliteit' die 'slechte

² Deze term is oorspronkelijk afkomstig van Garfinkel, zie H. Garfinkel, "Conditions of successful degradation ceremonies", *American Journal of Sociology*, 1956, 420-424.

³ S. Maruna & H. Toch, "The Impact of Imprisonment on the Desistance Process", in J. Travis & C. Visher (eds.) *Prisoner Reentry and Crime in America*, Cambridge, Cambridge University Press, 2005, 139-178.

mensen slechter maken', zoals een Britse minister van Binnenlandse Zaken ooit stelde.⁴ Zodra grote aantallen bekeken worden, lijkt doorgaans een effect van opsluiting afwezig te zijn. Dat sluit echter niet uit dat sommigen na een opsluiting eerder meer geneigd zullen zijn om nieuwe feiten te plegen, terwijl anderen mogelijk minder snel nieuwe feiten zullen plegen. Het komt erop aan om de 'zwarte doos' van evaluatieonderzoek te openen en beter gevangeniservaringen uiteen te rafelen, opdat we zouden begrijpen welke aspecten van de gevangeniservaring schade berokkenen en welke zaken helpen.

FATIK: In welke mate heeft de vernieuwde aandacht voor resettlement (Verenigd Koninkrijk) of re-entry⁵ (Verenigde Staten) te maken met de 'massa-opsluiting' in de Verenigde Staten of, daarbuiten, met stijgingen in het gebruik van de gevangenisstraf en met een verhoogd 'boemerang effect' (zo goed als iedereen komt opnieuw vrij; in tijden van meer opsluiting komen er ook meer mensen terug vrij) dat daarop volgt?

Shadd Maruna: Zoals ik al eerder stelde, denk ik dat dit een zeer belangrijke factor is. Het toegenomen gebruik van de gevangenis in het Verenigd Koninkrijk gedurende de afgelopen 17 jaren, hoe dramatisch ook, valt niet te vergelijken met wat er in de Verenigde Staten gebeurd is. Tot op zekere hoogte is de Britse interesse in *resettlement* een exportproduct uit de Verenigde Staten (waarvan er natuurlijk vele zijn, in het bijzonder in de strafrechtsbedeling). Naast het groot aantal gedetineerden dat vrijgelaten wordt, bestaan echter andere redenen voor de focus op *resettlement*. Men is beginnen te beseffen dat voor de staat het moment van invrijheidstelling een zeldzame en unieke mogelijkheid biedt om te interveniëren, zowel in goede zin als vaker in slechte zin, om zo een impact op de criminaliteitscijfers te hebben. Gedetineerden in het Verenigd Koninkrijk evenals in de Verenigde Staten (ik kan niets over België zeggen) werden decennia lang 'voorbereid om te mislukken'. Gedetineerden werden vrijgelaten in het holst van de nacht, op een bus gezet met £50 zakgeld en met niets meer dan de kleren die ze aanhadden toen ze opgesloten werden. Ze komen toe in grote stadscentra, worden vaak meteen aange-

sproken door drugdealers zodra ze van de bus stappen, en tezelfdertijd wordt van hen verwacht dat ze zich houden aan stringente voorwaarden zoals geen contact hebben met ex-gedetineerden. De gevolgen zijn jammer genoeg voorspelbaar en bleven onveranderd gedurende minstens een eeuw lang.

FATIK: Wat zijn volgens u de verbanden tussen desistance en resettlement? Een aantal onderzoekers (o.m. Fergus McNeill) heeft voorgesteld om een 'desistance-gerichte resettlement' te organiseren. Wat zouden volgens u de noodzakelijke elementen en onderdelen van zo'n programma of model zijn?

Shadd Maruna: *Desistance* is het resultaat en re-integratie is het proces. *Resettlement*, aan de andere kant, is eerder de professionele bijdrage tot re-integratie. Het is de staat die tracht bij te dragen tot re-integratie (echter, de staat kan niet 're-integreren' – re-integratie speelt zich af tussen de persoon en een gemeen-

schap). Wanneer McNeill en anderen spreken over op *desistance*-gerichte *resettlement*, dan bedoelen ze daar in essentie mee dat de staat zou moeten ophouden om te denken als de staat. Fergus McNeill formuleerde een treffende definitie. Hij stelt dat *desistance*-gerichte *resettlement* te maken heeft met een wijziging van de focus op behandeling, wat de expertise is van de *probation officer* [vergelijkbaar met onze justitieassistent], naar *desistance*, wat de expertise is van de invrijheid-gestelde, en ik vermoed dat dit dé uitdaging is. Het betekent dat we de notie van behandeling als een soort van medisch model moeten verlaten – de fetish van 'programma's', het idee dat de 'dosis' van 'rehabilitatie' kan gecontroleerd worden en de effectiviteit ervan getest kan worden met een experiment. *Desistance* is geen geneesmiddel, het is geen behandeling. Het is een fascinerend, dynamisch, langetermijn proces dat geholpen of gehinderd kan worden door overheids-interventies (doorgaans wordt het eerder gehinderd). *Desistance*-gerichte *resettlement* houdt hier rekening mee en tracht zo goed als mogelijk te werken met (eerder dan tegen) 'natuurlijk' voorkomende (eigenlijk eerder normatieve dan natuurlijke) processen in de sociale omgeving van de persoon die op lange termijn *desistance* in de hand werken, maar het beoogt deze

⁴ Begin jaren 1990 stelde Home Secretary Michael Howard dat "prison makes bad people worse", waarmee hij vooral een kritiek wilde geven op wat hij zag als 'betutteling' van gedetineerden door experts.

⁵ Zowel 'resettlement' als 're-entry' zijn concepten die in de – vooral Angelsaksische – literatuur gebruikt worden om te wijzen op een waaier van aspecten waar ex-gedetineerden vanaf het ogenblik van hun invrijheidstelling mee te maken krijgen (woonst, werk, sociale inpassing in de gemeenschap,...).

processen te versnellen.

FATIK: Criminologie, en misschien in het bijzonder penologie, lijkt doordrongen van een soort van pessimisme, soms zelfs cynisme, negatief denken, sombere vooruitzichten en dystopias. In uw werk vinden we echter een meer positieve toon, zowel in de thema's die u behandelt (bv. 'making good', het 'good lives model', 'strength-based approaches', ...) als in uw schrijfstijl (die soms zeer literair aandoet – veel metaforen, grappen, verhalen, ...). Tot op welke hoogte is dit allemaal een bewuste keuze, een manier om een meer 'positieve' toon in criminologie te introduceren?

Shadd Maruna: Een zeer interessante vraag. Daar zal ik eens goed moeten over nadenken. In de psychologie is er het afgelopen decennium (wat weer goed samenvalt met mijn eigen werk) een expliciete, bewuste poging geweest om 'positief te denken'. De zogenaamde positieve psychologie heeft getracht om de discipline van haar traditionele aandacht voor pathologie te wijzigen in de richting van even belangrijke doch enorm genegeerde thema's zoals geluk, gezondheid, optimaal functioneren, zelf-actualisering en dergelijke meer. Mijn werk maakt op meerdere manieren deel uit van deze trend, weliswaar eerder onbewust (Tom LeBel en ikzelf linkten ons werk aan deze beweging in een artikel van 2003 en mijn meest recente boek met Tony Ward legt die band ook⁶). Ik veronderstel dat je het 'positieve criminologie' zou kunnen noemen – hoewel ik betwijfel dat die term ooit enige bijval zal krijgen.

Ik denk wel dat jullie gelijk hebben, ik ben een optimist. Optimisme heeft een slechte reputatie bij Europeanen en intellectuelen – mijn heldin Barbara Ehrenreich heeft onlangs een nieuw boek gepubliceerd, *Smile or Die*, dat de optimistische brigade in populaire psychologie en in disciplines zoals managementstudies compleet onderuit haalt. Toch moet er op gewezen worden dat een overdaad aan cynisme minstens evenveel pro-

blemen heeft (ik ben geboren in de zeer optimistische Midwest van de Verenigde Staten, maar ik leef momenteel in Noord-Ierland, wat mogelijks op wereldvlak de koploper in cynisme is. Toegegeven, dit cynisme kwam er niet zomaar en is begrijpelijk na de jaren van conflicten en teleurstelling, maar het werkt bijna verlamdend door het zelf-defaitisme).

Wat mijn schrijfstijl betreft, ik vermoed dat ik die nooit als optimistisch gezien heb. Ik veronderstel dat ik in een eerder kleurrijke stijl schrijf. Ik heb geprobeerd om mijn zaken te publiceren in tijdschriften die een zeer wetenschappelijke stijl vereisen (dit zijn de hypothesen, dit de methoden, dit de bevindingen, enz.). En doorgaans heb ik daar geen succes in gehad. Dit heeft gedeeltelijk met mij te maken. Maar ik denk ook dat ons onderwerp (het leven van mensen) niet gepast is voor dat soort wetenschappelijk model dat gericht is op het rapporteren van de eigenschappen van chemische reacties of biologische processen. Hoe hard we ook proberen, de sociale wetenschappen zullen altijd ergens tussen kunst en wetenschappen zitten, tussen poëzie en het laboratorium. Dat is nu eenmaal de aard van onze onderwerpen. Dit inzicht bevindt zich alleszins in de kern van de *desistance* beweging. Het komt erop aan om deze diepgaande verandering in mensenlevens in haar volledigheid en complexiteit te vatten. Om dat te doen, moet je op zijn minst ook verhalen van mensen in beschouwing nemen. Meer recent heb ik tevens interesse gekregen in rituelen en in andere menselijke sleutelprocessen. Misschien komen grappen en humor nadien aan bod. Ik ken meerdere ex-gedetineerden die stellen dat, als ze niet hadden kunnen lachen met hun situatie, zij het nooit zouden overleefd hebben. Misschien zou iemand dit letterlijk moeten nemen en de rol van humor in de gevangenis, in identiteitsvorming en in re-integratie moeten bestuderen. Humor heeft mij zeker geholpen om de soms verbijsterende en vaak zeer frustrerende wereld van academia te overleven.

⁶ S. Maruna & T.P. LeBel, "Welcome Home? Examining the "Reentry Court" Concept from a Strengths-based Perspective," *Western Criminology Review*, 2003, 91-107; T. Ward & S. Maruna, *Rehabilitation. Beyond the risk paradigm*, Londen, Routledge, 2007, 204p.

Geen schuld, wel straf? Kunnen foto's de internering redden?

Marc Tassier *

Op 21 mei vond in het Vormingscentrum Guislain te Gent het colloquium 'Geen schuld, wel straf' plaats. Onderwerp was de internering in België. Het colloquium vormde ook de start van een tentoonstelling met foto's van Lieven Nolle, in het Museum Dr. Guislain.¹ Het colloquium en de tentoonstelling waren het resultaat van samenwerking tussen de Vlaamse Overheid (Afdeling Welzijn en Samenleving), Similes², het Centrum voor Geestelijke Gezondheidszorg Vagga, De Rode Antraciet, het Museum Dr. Guislain, en de Liga voor Mensenrechten.

Laat het duidelijk zijn: zowel de tentoonstelling als het colloquium haalden een zeer hoog niveau. Nochtans eindigde de dag niet in een hoera-stemming, integendeel. Maar daarover meer, te gepasten tijde.

Het gaat om mensen

Chris Wouters, beleidsmedewerker van de Vlaamse Gemeenschap in de gevangenis van Hoogstraten, leidde

het colloquium in. Zij schetste de ontstaansgeschiedenis van deze dag, die gegroeid was met de bedoeling de tentoonstelling waarin Lieven Nolle jaren voorbereidend werk geïnvesteerd heeft, een waardige start te bieden. De bezorgdheid voor de geïnterneerden zelf en voor hun familie stond hierbij op de eerste plaats. Het colloquium richtte zich daarom niet alleen op de professionelen, maar evenzeer op de geïnterneerden en hun naaste omgeving. Burgerschap, recht op een aangepaste hulpverlening, erkenning van de menselijke waardigheid, het zijn thema's die al dikwijls op tafel gelegd zijn. Om er even dikwijls onmiddellijk af geveegd te worden. De organisatoren blijven echter hopen: ooit, ooit misschien...

Dokter Paul Igodt sprak daarna over zijn ervaringen als psychiater, als lid van de Commissie ter Bescherming van de Maatschappij (CBM) te Leuven, en ook als voorzitter van Similes. Hij plaatste een vraagteken bij de titel van het colloquium. Is er werkelijk geen schuld? Mensen worden wel degelijk geïnterneerd omdat ze een delict hebben gepleegd. Meestal zijn er slachtoffers. Maar de internering wordt uitgesproken omdat het delict veroorzaakt werd door een ziekte. Dus

* Marc Tassier is redactielid van FATIK.

1 'Geen schuld, wel straf' in Museum Dr. Guislain, Jozef Guislainstraat 43, Gent, elke week van 22 mei tot 12 september, op di, wo, do en vr van 9u. tot 17u., za en zo van 13u. tot 17u.

2 Similes is een vereniging voor gezinsleden en nabijbetrokkenen van personen met psychiatrische problemen.

inderdaad: geen schuld, en dus ook geen straf. Maar wel: begeleiding, ondersteuning, ook van de familie, en behandeling.

Professor Igodt verwees uitdrukkelijk naar het lijden dat het delict veroorzaakt, bij slachtoffers én ook bij de dader. Al is hij niet schuldig, hij voelt zich wel schuldig, en lijdt daaronder. Hij is ook ziek, en lijdt daaronder. En het risico op recidive blijft bestaan, als de ziekte niet behandeld wordt.

Maar in de huidige situatie kan alleen maar vastgesteld worden dat zowel de CBM, Justitie zelf, én het aanbod aan hulp vanuit de 'vrije' samenleving in gebreke blijven in hun opdracht tot behandeling, tot verzachten en indien mogelijk tot wegnemen van leed. Er is een tekort aan middelen én aan wil om geïnterneerden de gepaste opvang te bieden. De beslissingen die wel genomen worden, zijn meestal gefocust op veiligheid, een veiligheid die te eng begrepen wordt. Als men zou durven inzetten op meer, degelijker, en beter behandelen, zou de veiligheid van de samenleving meer gewaarborgd worden dan door het opstapelen van de geïnterneerden in psychiatrische annexen en in de instellingen van sociaal verweer.

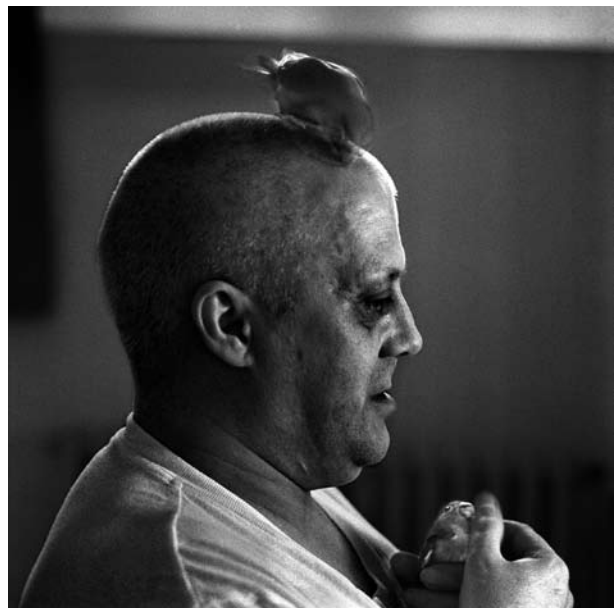
Paul Igodt riep op tot respect voor de geïnterneerde, onder andere omdat wij allemaal maar mensen zijn, en allemaal ziek kunnen worden en dan een delict plegen. Dit respect moet zich tonen in het maximaal toepassen van de patiëntenrechten van deze zieken, dus ook in de maximale toegang tot de gezondheidszorg die zij nodig hebben. En dit respect moet ook voelbaar worden tijdens de zittingen van de CBM, die al te dikwijls blijven functioneren als een rechtbank, en waar weinig sprake is van een 'compassionate attitude'. Het finale woord zou aan de geïnterneerde moeten toekomen.

En toch gebeurt er iets...

Zeggen dat er geen enkele positieve evolutie aan te wijzen valt in de behandeling van gedetineerden, is de waarheid geweld aan doen. Zorgteams zijn een verworvenheid in de gevangenissen, en eindelijk schijnt er schot te zitten in de nieuwbouw van instellingen voor geïnterneerden. Op diverse plaatsen lopen projecten die tot 'good practices' mogen gerekend worden.

Op dit colloquium werden vijf van die 'good practices' voorgesteld.

- (1) Het dienstverleningscentrum 'Zwart Goor' is actief in de 'Haven', de afdeling in de gevangenis van Merksplas voor zestig gedetineerden met een verstandelijke handicap. Daarnaast is er plaats voor tien geïnterneerden in hun residentiële opvang 'Amanis', buiten de gevangenis dus. Zo kunnen patiënten verzorgd worden op basis van een kwaliteitsvolle benadering, die toelaat ieder op maat te begeleiden.
- (2) Het zorgteam in de gevangenis van Turnhout werkt al enige tijd aan een 'psychoseproject': twaalf psychotische geïnterneerden verblijven samen in een aparte afdeling, waar ze individueel begeleiding krijgen door een psychiatrisch verpleegkundige, en voorbereid worden op een opname in de reguliere psychiatrie.
- (3) 'Spiegel' is de naam van het manègeproject in het Openbaar Psychiatrisch Zorgcentrum van Rekem. Het verzorgen en berijden van paarden heeft een therapeutische werking bij forensische patiënten. Het contact met deze dieren helpt bij het opbouwen van verantwoordelijkheidsgevoel; *"Ze houden van hun paarden, want een paard oordeelt niet"*.

- (4) Het 'Canine Assisted Therapie' (CAT) -project is een initiatief van het psychiatrisch centrum Sint-Jan-Baptist te Zelzate. Onder deskundige begeleiding resocialiseren geïnterneerden een asielhond. De relatie mens-hond is gebaseerd op respect, en via de respectvolle omgang met de hond kan gewerkt worden aan bredere attitudevorming bij de forensische patiënt.
- (5) De vijfde 'good practice' werd voorgesteld door 'Hotel MIN' en 'Beschat wonen MIN' te Antwerpen. Zij bieden een verblijf voor geïnterneerden die terug in de samenleving proberen te integreren. Het traject dat zij doorlopen kan verder gezet worden in een formule van zelfstandig wonen met ambulante begeleiding. Voor ambulante begeleiding wordt dan onder andere samengewerkt met het Centrum Geestelijke Gezondheidszorg Vagga.

Schuldig verzuim...

Het mag duidelijk zijn dat de voorgestelde projecten een grote meerwaarde betekenen voor de geïnterneerden die erbij betrokken kunnen worden, voor hun

familie en voor hun naaste omgeving. Euforie hierover ebt echter snel weg, als de cijfers bekeken worden. De overgrote meerderheid van de geïnterneerden staat nog zeer ver van kwaliteitsbehandeling en van het respect waartoe dr. Paul Igodt opgeroepen heeft. Het colloquium werd dan ook afgesloten met een hartstochtelijk pleidooi van advocaat Walter Van Steenbrugge om onze overheden het vuur aan de schenen te leggen. Nu blijven de beslissingen door de CBM's tot opname van geïnterneerden in instellingen buiten de gevangenis meestal dode letter, en geen haan die ernaar kraait. Uit een arrest van het Grondwettelijk Hof blijkt dat de overheid *moet* zorgen dat die opnames gebeuren. Er is hier sprake van schuldig verzuim. Onze overheid moet aangeklaagd worden, en verplicht tot het uitvoeren van de beslissing van de CBM's, of tot het betalen van een dwangsom. Gelijkgestemde advocaten en de Liga voor Mensenrechten zouden het voortouw moeten nemen om actie te voeren.

Misschien bereikt het jarenlange werk van Lieven Nollet en van de vele anderen die zich het lot van geïnterneerden aantrekken dan toch meer resultaten dan verhoopt konden worden.

Geen schuld, wel straf

Foto's van geïnterneerden - Lieven Nollet.

Met bijdragen van Walter Van Steenbrugge, Jérôme Englebert, Johan De Vos, Astrid Thienpont, Paul Maes, Raf Vermeire, Ine Cogneau.

Paperback, p110 (NI/Fr)

Prijs: 24 €

Te bestellen via www.museumdrguislain.be.

foto's: Lieven Nollet

Workshop 'nieuwe gevangenis-ontwerpen vanuit penologisch oogpunt bekeken': ontwerp onderzoek via confrontatie

Op maandag 15 februari organiseerde het departement ontwerpwetenschappen van de Artesis Hogeschool Antwerpen een workshop alwaar negen architectuurstudenten hun standpunten, intenties en ambities met betrekking tot een gevangenisconcept voor de 21ste eeuw, na een semester van voorstudie en verkenning van de thematiek, presenteerden. Vanuit de ideologie dat ontwerpers tegenspelers nodig hebben, werden enkele academici, alsook een praktijkwerker uit de vzw 'De Rode Antraciet' gevraagd om de gepresenteerde voorstellen vanuit penologisch perspectief kritisch te benaderen, te becommentariëren, aan te vullen, bij te sturen, vraagstellingen te beoordelen, ... Dit zou de studenten moeten toelaten om tijdens het tweede semester, met behulp van beter onderbouwde uitgangspunten, de eigenlijke uitwerking van een 21ste eeuwse gevangenisontwerp te starten.

Alle gepresenteerde voorstellen staan in relatie tot 'de stad'. Sommige zijn deel van het stadsweefsel, andere zijn op schaal van een bouwblok, nog andere liggen langs zij in nauwe relatie met de stad en enkele situeren zich randstedelijk en zijn hierdoor goed bereikbaar. De verschillende scenario's hebben daardoor elk een ander uitgangspunt qua grondinname. Eén van de scenario's gaat uit van kleinere entiteiten, de netwerkgevangenis genaamd, de andere projecten gaan uit van de omvang die door het ministerie van Justitie wordt gehanteerd, namelijk een gevangenis met 444 plaatsen en onderzoeken eventueel geleiding.

Hoewel de studenten duidelijk behoefte hadden aan een penologische toetsing van hun ontwerpen, konden we opmerken dat deze architecten in spé niet enkel oog hadden voor stenen, beton en vorm maar daarentegen openstonden voor vakoverschrijdende communicatie binnen dit creatief denkproces. Zij waren zich bewust van de belangrijke maatschappelijke functie van architectuur en gooiden hiermee de premisse van architectuurneutraliteit omver. Deze workshop was dan ook niet enkel verrijkend voor de studenten architectuur, maar ook voor de 'penologen' die

doorheen de gepresenteerde voorstellen geïnspireerd raakten door deze kennisuitwisseling en kruisbestuiving. Op welke manier de subtiele relatie tussen mens, ruimte, landschap en maatschappij zich uiteindelijk zal vertalen in de 'studentenconcepten' valt af te wachten, maar ziet er alleszins veelbelovend uit. De afgewerkte concepten zullen, wellicht in de vorm van een publicatie, verspreid worden onder de betrokken ministeries en administraties.

Hanne Tournel

Vooraankondiging symposium internering

Op 22 oktober 2010 zal in 't Pand in Gent een symposium plaatsvinden onder de titel 'Internering op het kruispunt van justitie en zorg'. Dit symposium is een samenwerking van EFPCG Universiteit Gent en het Platform Forensisch Psychiatrisch Centrum Gent.

De nood aan zorg bij geïnterneerden in de gevangenis in Vlaanderen is zeer groot. Het samenspel met het justitieel penitentiair kader is noodzakelijk. Wat weten deze twee werelden over elkaar en wat kunnen ze van elkaar leren?

Dit symposium wil een antwoord bieden door een ontmoeting te organiseren tussen de zorgsector en justitie. In de voormiddag worden per discipline gerichte voordrachten gegeven: 'zorg spreekt justitie toe' en 'justitie spreekt zorg toe'. In de namiddag komen beiden groepen samen waarbij door middel van een theater enkele casussen multidisciplinair uitgediept worden.

Lezingen door Prof. Dr. K. Audenaert, Prof. Dr. T. Vander Beken, Dhr. W. Van Steenbrugge (advocaat), Dr. F. Declercq, Dhr. R. De Cuyper (PC Sleidinge), Dhr. D. Janssens (Justitie)

Theater: Prof. Dr. F. Vander Laenen, Dhr. H. Heimans (voorzitter CBM Gent), Dhr. W. Van Steenbrugge (advocaat), Dhr. K. Van Cauwenberghe (onderzoeksrechter),

Voor meer informatie en het volledige programma: www.pfpcg.be, link congres Just Care.

150 jaar Leuven Centraal (1860 – 2010) studiedag 1 oktober 2010

Precies 150 jaar geleden, op 1 oktober 1860, werd de Centrale Gevangenis van Leuven in gebruik genomen. De nieuwe inrichting was een typevoorbeeld van de zogenaamde Ducpétiaux-gevangenis, gebaseerd op voor die tijd baanbrekende penitentiaire opvattingen. Het model kon overigens rekenen op veel internationale belangstelling. Als inrichting voor langgestraften is de Centrale Gevangenis doorheen de 19de en de 20ste eeuw getuige geweest van belangrijke historische gebeurtenissen. Inzake de ontwikkeling van het Belgisch gevangeniswezen heeft de inrichting steeds een belangrijke rol gespeeld.

Tijdens de studiedag wordt teruggeblikt op deze evolutie, op de huidige en toekomstige invulling van de detentie en op de maatschappelijke betekenis van de gevangenisstraf.

Organisatie:

Centrale Gevangenis Leuven
i.s.m. Leuven Instituut voor Criminologie (LINC) – Faculteit Rechtsgeleerdheid – Katholieke Universiteit Leuven
& Vakgroep Criminologie – Faculteit Recht en Criminologie – Vrije Universiteit Brussel

Locatie:

Provinciehuis Leuven
Provincieplein 1
3010 Leuven

Een routebeschrijving vindt u hier: www.vlaams-brabant.be/provinciehuis.

Inschrijving:

Uitsluitend via e-mail: elke.vanderweyden@just.fgov.be.
Gelieve naam, voornaam, functie en organisatie te vermelden.

Inschrijvingsprijs: € 35.

Te storten op rek.nr.: 000-3607429-96 Centrale Gevangenis Leuven Studiedag / G. Verschueren.

Inbegrepen:

Deelname, koffie/thee/water/fruitsap, broodjeslunch, receptie en deelnemersmap (inclusief **themanummer Fatik** met voordrachten, gebundelde getuigenissen, onthaalbrochure en activiteitenoverzicht van Leuven Centraal).

Vrije
Universiteit
Brussel

150 jaar Leuven Centraal (1860 – 2010) studiedag 1 oktober 2010 programma

08u45 Onthaal

Voorzitter voormiddag: prof. dr. em. Tony Peters

09u15 Verwelkoming – Prof. dr. em. Tony Peters, Leuven Instituut voor Criminologie (LINC) – Faculteit Rechtsgeleerdheid – KUL

09u30 Van cellulair kroonjuweel tot humaniserende penitentiaire praktijk. Markante feiten en krachtlijnen doorheen 150 jaar Leuven Centraal – Dhr. Stef Christiaensen, doctor in de criminologische wetenschappen

10u00 Het leven in de gevangenis: individuele beleving en collectief gebeuren – Prof. dr. Sonja Snacken, Vakgroep Criminologie – Faculteit Recht en Criminologie – VUB

10u30 Beleid en regimeontwikkeling in de Centrale gevangenis: een terugblik – Dhr. Guido Verschuere, directeur Centrale Gevangenis Leuven

11u00 Pauze

11u30 “Reculer pour mieux sauter?” Enkele reflecties over onderzoek in Belgische gevangenissen – Dhr. Bart Claes, wetenschappelijk medewerker, Vakgroep Criminologie - Faculteit Recht en Criminologie – VUB, en dhr. Luc Robert, praktijkassistent, LINC – Faculteit Rechtsgeleerdheid – KUL

12u00 Wat zie je eigenlijk als je kijkt? – Dhr. Dirk Leestmans, journalist VRT-nieuwsdienst (Panorama)

12u30 Lunchpauze

Voorzitter namiddag: prof. dr. em. Christian Eliaerts

14u00 Inleiding – Prof. dr. em. Christian Eliaerts, Vakgroep Criminologie – Faculteit Recht en Criminologie – VUB

14u10 Getuigenissen van actoren uit het werkveld van Leuven Centraal

- Jan, ex-gedetineerde
- Fred Van Put, cipier
- Hedi Selmi, imam
- Jos Van Hees, vrijwilliger
- Maria Van Eycken, geïnteresseerde burgers

15u10 Uitdagingen voor de toekomst – Panelgesprek

- *Thema Rechtspositie*: inleiding door prof. dr. Sonja Snacken, Vakgroep Criminologie – Faculteit Recht en Criminologie – VUB; panelleden: dhr. Hans Claus, directeur Strafinrichting Oudenaarde, en mevr. Veerle Jeurissen, penitentiair assistent, Hulpgevangenis Leuven
- *Thema Hulp- en dienstverlening*: inleiding door prof. dr. Ivo Aertsen, LINC – Faculteit Rechtsgeleerdheid – KUL; panelleden: mevr. Isabelle Storme, adviseur-psycholoog Centrale PSD – Directoraat-Generaal Penitentiaire Inrichtingen, en dhr. Herwig Hermans, teamverantwoordelijke algemeen en forensisch welzijnswerk – Departement Welzijn, Volksgezondheid en Gezin – Vlaamse Gemeenschap

16u15 Toespraak door de heer Stefaan De Clerck, minister van Justitie

16u30 Receptie